

Değerlendirme Makalesi Review Article

Türkiye’de Üniversite ve Yüksek Öğretime Dair Eserler (1775-1980)*

Tuncay Başoğlu**

Giriş

Günümüz Türkiye’sinde yüksek öğretim, âdeta üniversite ile özdeşleşmiş durumdadır, yüksek öğretim üniversitenin yaptığı iştir. Teorik açıdan bakıldığında bu özdeşleşme bir zorunluluk içermediği gibi tarihî açıdan da üniversite yüksek öğretim kurumlarının tek örneği değildir. Bununla birlikte yüksek öğretim kurumları içerisinde son iki yüzyılda gelişip dönüşen modern üniversite, özellikle de Alman araştırma üniversitesi ve ardından Amerikan üniversitesi bütün dünyada âdeta rakipsiz bir konuma erişmiştir. Bunun, modern devlet ve ekonominin talepleri doğrultusunda üniversitenin modern devletin ihtiyaç duyduğu eğitimli kadroları yetiştirmesiyle, bilim ve teknolojiye yönelik araştırmaları bünyesine katmasıyla ve meslek edindiren bir kurum olarak öne çıkmasıyla ilgili sebepleri olduğu kadar kültürel sebepleri de vardır. Modern üniversite meslek edindiren bir kurumdur, çünkü devletin ve piyasanın yüksek öğretim seviyesinde eğitimli insana ihtiyacı giderek artmıştır. Üniversite kültür aktarımı gerçekleştiren ve kimlik kazandıran bir kurumdur, çünkü elle tutulur bir meslek edindirmediği durumlarda da yaşanan dünyayı ve ondaki müesses nizamı kavrayıp onunla uyumlu düşünen, onun değerlerine göre hareket etmeye müheyya olan insanlar yetiştirmektedir.

* Yazıyı gözden geçirerek değerli katkılarda bulunan Prof.Dr. Mustafa Gündüz, Doç.Dr. Alim Arlı ve Doç.Dr. M. Macit Karagözoğlu’na teşekkür ederim. Ayrıca bu yazının ortaya çıkmasında kaynakları temindeki katkıları dolayısıyla başta Recep Yılmaz, Hasan Diriarın ve Cemal Toksoy olmak üzere İSAM Kütüphanesi’nin yönetici ve çalışanlarına teşekkür ederim.

** Doç.Dr., TDV İslam Araştırmaları Merkezi, ORCID 0000-0001-5539-296X
tuncay.basoglu@isam.org.tr

Bir tanıma göre yüksek öğretim, “bir ilim ya da sanat alanında bilginin en üst düzeyde öğretildiği, üretildiği, yorumlandığı, eleştirildiği ve tasnif edildiği süreç, mekân/ortam”dır.¹ Üniversite ise bazan “kültür ve coğrafya sınırlarını aşarak çeşitli alanlarda yüksek eğitim ve öğretim veren kurum” şeklinde evrensel, bazan da “toplumun ruhu, ulusun kültür kaynağı, var oluşunun menbaı” şeklinde ulusal bir çerçevede tanımlanmıştır.² Tanımlarda çoğu kere üniversitenin sadece en üst düzeyde eğitim öğretim vermesiyle yetinilmez, ilmî araştırma faaliyetini de yürüten ve yeni bilgi üreten bir kurum olma özelliği vurgulanır. Başta Batılı ülkelerde olmak üzere XX. yüzyılda yüksek öğretim ve özellikle üniversite hakkında çok şey yazıldı. Bu kurumun dünyada son iki yüzyıldır geçirdiği hızlı dönüşümleri bilmeyenler, sanki kökü yüzlerce yıl geriye uzanan, geçmişte de şimdiki haliyle var olan bir kurum tasavvuruna kapılabilirler. Önce XVIII. yüzyıl sonu ve XIX. yüzyıl başlarında Fransız İhtilali, İngiliz sanayi inkılabı, Alman felsefesi ve yeni ortaya çıkan Alman araştırma üniversitesinin etkileri, ardından XIX. yüzyılın ikinci yarısı ve XX. yüzyıl başları arasındaki süreçte sosyal bilimlerle modern kimya, biyoloji vb. doğa ilimlerinin üniversiteye girişi ve üniversite yapısının yenilenmesi, II. Dünya Savaşı’nın sonu ile birlikte kitlesel eğitimi benimseyen, eğitim ile araştırmayı tek bünyede birleştiren ve piyasa ile iş birliğine önem veren Amerikan araştırma üniversitesinin hâkimiyet kurması gibi gelişmeler, üniversitenin hızlı dönüşümler geçirmesine yol açtı. Dünyada giderek yaygınlaşan bu kurumun örgütlenmesi, eğitim içeriği ve kalitesi, mezunlarının istihdamı gibi hususlarda ortaya çıkan sorunları incelemek ve siyasi, iktisadi ve teknolojik gelişmelere uyumlu olarak yenilemek amacıyla çok sayıda tartışma, rapor, eser ortaya çıktı. Günümüzde de internetin yaygınlaşması, bir yandan iktisadi rekabetle diğer yandan muazzam boyutlara ulaşan göç ve iltica vâkıyasıyla irtibatlı globalleşme yahut uluslararasılaşma baskısı ve nihayet salgın hastalık ve benzeri âfetlerin etkileri üniversiteyi dönüşüme zorlayan hususlar olarak öne çıkmaktadır. Bu tür gelişmelerin ne tür bir dönüşüme yol açacağı hususu yeni çalışmaları tetikleyecektir.

Bu yazıda Türkiye’de 1980 yılına kadar yüksek öğretim ve üniversite alanında yayımlanmış kitap veya risale formatındaki eserlere dair genel bir değerlendirme yapacağım.³ Gerekli hallerde makale veya deneme formatındaki yazılara da değineceğim.⁴ 1980 yılı itibarı olarak seçilmiş olmakla birlikte,

1 Bk. Gündüz, “Türkiye’de Yükseköğretimin Gelişimi”, s. 255.

2 Her iki tanım için bk. Kenan, “Üniversite”.

3 Makalede ele alınan eserlerin tam künyeleri bibliyografyada verilmiştir. Bu sebeple metinde ve dipnotlarda eser künyeleri olabildiğince kısa tutulmuş, ancak tarihi bilgi açısından önemli görülen yerlerde yıl, yayıncı ve sayfa bilgileri de eklenmiştir.

4 Özellikle 1950-1980 yılları arasında yayımlanan akademik veya popüler dergilerde

bu tarihten sonra Türkiye'de Yükseköğretim Kurumu'nun (YÖK) kurulması ve yeni bir kanunla yüksek öğretimde yeni bir döneme girilmiş olması, Türkiye ekonomisi ve siyaseti ile birlikte yüksek öğretimin de dünyaya daha açık hale gelmesi ve daha da önemlisi konuyla ilgili telif ve tercüme yayınların çoğalmış ve çeşitlenmiş olması sebebiyle 1980 sonrasını ayrı bir yazının konusu olarak ele almayı uygun gördüm. Bu yazıda amaç, yüksek öğretimin ve üniversitenin sorunlarını dile getirmek veya çözümler önermek değildir. Sadece, incelenen dönemde yayımlanan eserler üzerinden üniversite fikrinin/tasavvurunun varlığını araştırmayı -bir üniversite tasavvurunun bulunup bulunmadığı, varsa bunun nasıl olduğu hususunu incelemeyi- hedefliyorum.

1900 Öncesi

Yazının başlığında inceleme aralığını Osmanlılar döneminde Batı tarzı ilk yüksek öğretim kurumu olan Mühendishâne-i Bahrî-yi Hümayun'un kuruluş tarihi olan 1775 yılı ile başlattım. Modern anlamda yüksek öğretimin şekillenışı Batı'da esasen bu tarihten sonra olmuştur, Türkiye'de de üniversite kurulması ancak Tanzimat döneminde gündeme gelmiştir. Bununla birlikte bir yüksek öğretim kurumu sayabileceğimiz ve nihayetinde teknik üniversiteye dönüşen Mühendishâne'yi Türkiye'de modern yüksek öğretim için itibarî bir başlangıç kabul etmek mümkündür.⁵ 1900 yılı dârülfünunun önceliklere göre daha esaslı ve artık kesintiye uğramaksızın açıldığı yıldır. Bu sebeple alt başlıkta itibarî olarak bu tarih tercih edilmiştir.

Osmanlılar döneminde bir yandan dârülfünunun olarak karşılanan üniversite (bu terim ilk defa 1846'da kullanılmıştır) diğer yandan "mektep" ile karşılanan Fransız tarzı yüksek meslek okullarının kurulmasına yönelik çalışmalar Tanzimat döneminden itibaren ivme kazanmıştır. Ne var ki, tespit edebildiğimiz kadarıyla, 1775'ten 1900 yılına kadar olan dönemde konuyla ilgili herhangi bir müstakil kitap yahut risale telifi veya tercümesi

bir-iki sayfalık yazılardan hacimli yazılara kadar yüzlerce makale, deneme vb. bulunmaktadır. Bunların kitap, broşür veya risale formatında yayımlanmış olanları incelemede gözden geçirilmiş, ayrıca gerekli görülen diğer bazı yazılara da atıf yapılmıştır. Bu çerçevede İSAM'ın Makaleler, Osmanlıca Makaleler ve Risaleler veri tabanları, 1955-1980 yılları arasında yayımlanan *Eğitim Hareketleri Dergisi* ile *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi* (sonraki adıyla *Eğitim Bilimleri Fakültesi*) *Dergisi*'nin 1968-1980 yılları arasındaki sayıları taranmıştır. Öte yandan bu deneme ve makalelerin tamamının incelenmesi bu makalenin hedefi dışında kalmaktadır. Bu makalede zikredilmeyen kitaplar ve makaleler için ayrıca bk. Mehmet A. Kısakürek, *Türkiye Yüksek Öğretim Bibliyografyası 1933-1971*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 1972.

5 Nitekim James Ellsworth de Kay gibi Batılı seyyahlar da bu kurumları "Türk üniversitesi" olarak anmaktadır (bk. Kenan, "Üniversite").

söz konusu olmamıştır. Bu dönemdeki nadir yazılardan biri, haftalık bir gazetede yazar adı verilmeksizin bir tür haber şeklinde yayımlanan “İngiltere Dârülfünunları” başlıklı bir yazıdır (*Ma'lûmât*, 1/10 [14 Nisan 1310/20 Şevval 1311/26 Nisan 1894], s. 78-79). Eğitim konusunda Hayrullah Efendi (ö. 1283/1866), Saffet Paşa (ö. 1301/1883), Ahmed Cevdet Paşa (ö. 1312/1895),⁶ Münif Mehmed Paşa (ö. 1328/1910), Küçük Said Paşa (ö. 1332/1914) gibi bir dizi isim zikredilmesine rağmen bunların hiçbiri müstakil bir eser kaleme almamıştır. Küçük Said Paşa'nın Alman eğitim sistemini inceleyerek Fransız modeli yerine Alman üniversite modelini önerdiği, devletin bütün teşkilatını dikkate alarak kapsamlı bir eğitim planı hazırladığı, daha sonra Avrupa ve Amerikan eğitim sistemlerini incelediği, fakat ülkede Fransız tarzı eğitimin yerleşmiş olması sebebiyle ısrarcı olmadığı ifade edilmekle birlikte, bu görüşlerin hepsi layiha şeklinde kaleme alınmış olup yayımlanmamıştır.⁷ Said Paşa kendi hatıratında konuyla ilgili bazı idari hususlara kısaca temas eder ve dârülfünun, dârülicaze ve dârülululum terimlerini kullanır.⁸

Osmanlı Batılılaşmasındaki âdet üzere bir kurum ihdas edileceğinde layiha yazdırılmış, yabancı ülke -ağırlıklı olarak da Fransa- kanun ve nizamnamelerinden hareketle tercüme veya uyarlama nizamname hazırlanmış, ama gerek yönetimin teşvikiyle gerekse şahsi ilgilerle hareket edip konuyu etraflica inceleyen ve değerlendiren eserlerin yazılması söz konusu olmamıştır.⁹ Bu durum, modern merkezî bir bürokratik devlet kurmaya yönelik Osmanlı

6 Cevdet Paşa'nın eğitim görüşleri hakkında bk. Gündüz, *Eğitimci Yönüyle Ahmed Cevdet Paşa*.

7 Küçük Said Paşa'nın eğitimle ilgili görüşleri için bk. İhsanoğlu, *Dârülfünun*, I, 178-86.

8 Said Paşa hatıratında daha çok resmî belgeleri aktardığı ve onlar üzerinden konuştuğundan konuyla ilgili ayrıntılı bir açıklama görmüyoruz, ayrıca kullandığı terimlerde de “yüksek tahsil” veren kurumlar olmaları dışında bir netlik yoktur ve dârülfünunun onun kullanımında mutlak olarak üniversite anlamına gelmediği görülmektedir. Üç yüksek okuldan (mekâtib-i âli) biri olarak dârülfünunu (diğer ikisi Mekteb-i Hukuk ve Mekteb-i Tıbbî) sayarken, onu üniversiteye yakın bir anlamda kullanır (bk. *Sultan II. Abdülhamid'in Sadrazamı: [Küçük] Mehmed Sa'îd Paşa'nın Hâtıratı*, II, 332-33). Başka bir yerde üniversite karşılığı olarak dârülululum terimini, fakülte karşılığı olarak da dârülicaze terimini kullandığı izlenimi edinebiliriz: “Her eyaletin dârülululumu beş dârülicazeden tereküb eder...” (bk. I, 184). Bir başka yerde aralarında hiyerarşik ilişki kurulmaksızın dârülululum ve dârülfünunun iki ayrı alan için kullanıldığı görülmektedir (bk. I, 183, 184). Başka bir yerde ise “fakülte teriminin dârülfünun ile karşılandığını, dârülicaze şeklinde karşılanmasının daha uygun olduğunu” söyledikten sonra şöyle demektedir: “Bizde darülicâzeler tabir-i diğerle darülfünunlar yoktur” (bk. I, 466). Ancak bir başka yerdeki ifade kafa karışıklığına yol açmaktadır: “...bir Darülfünunun heyet-i mecmuasını teşkil eden Darülicazeler...” (bk. I, 437). Bir başka yerde darülfünun “*ecolé politeknik*”in karşılığı olarak kullanılır (bk. I, 197; ayrıca bk. I, 193, 439).

9 Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde genel olarak eğitimle ilgili görüş belirten yazılar için bk. *Osmanlı Eğitim Mirası*, haz. Mustafa Gündüz. XVIII. yüzyılda Avrupa ülkelerine

yöneticilerinin diğer birçok kurumda izlediği yola uygundur. Yapılanlar, daha çok devletin ihtiyaç duyduğu yeni müesseselerin kurulması ve uygun kadroların yetiştirilmesi gayesine matuf, kriz dönemlerinde anlık/geçici atılımlarla gelişen, ama fikrî derinliği, araştırması ve planlaması bulunmayan, çeşitli parçaların zaman içinde ilave edildiği bir manzara arz etmektedir. Modern eğitim (maarif, fünun) konusuyla ilgili genel görüşler çeşitli gazete yazılarında ortaya konulduğunda da bunlar içerisinde yüksek öğretimle ilgili olanlar hayli az yer tutar.

1900-1923 Arası

Temel tavır değişmemekle birlikte, yüksek öğretim ve üniversite konusunu tartışan ilk makaleler ve risaleler İkinci Meşrutiyet döneminde ortaya çıkmış görünmektedir. Nizamname ve talimatname başlıklı ve daha fer'î konularla ilgili birkaç risale dışarıda tutulursa üniversite hakkında müstakil bir kitap veya risaleye rastlanmamıştır. Bu dönemde farklı siyasi eğilimlere sahip kimselerin, görüşlerini daha çok dergi makaleleri ile ortaya koydukları görülmektedir. Ancak bu tür makalelerin bile sayısı hayli azdır.¹⁰ Dergi makaleleri içerisinde özellikle Lütfi (Fikri Tozan) ve Eşref Edip'in konuyla ilgili çeşitli yazılar (makale, haber vb.) kaleme aldığı dikkat çekmektedir. Lütfi Fikri'nin "Paris Dârülfünunu (Sorbon)" başlıklı üç ayrı makale kaleme aldığı, ayrıca "Dârülfünun Haricindeki İlmî Müesseseler" (*Bilgi Mecmuası*, 2/7 [1330/1914], İstanbul: *Türk Bilgi Derneği*, s. 704-16) başlıklı makalesiyle Fransa'da üniversite dışında mektep, kolej veya enstitü adıyla anılan diğer ilmî müesseseleri incelediği görülmektedir. Dârülfünunla ilgili en fazla yazıyı belki de Eşref Edip kaleme almıştır. Onun duyurduğu konulardan biri de Evkaf Nezareti tarafından Medine'de "Dârülfünûn-ı İslâmî" adıyla bir kurumun kurulmuş olmasıdır ("Dârülfünûn-ı İslâmî", *Sebilürreşâd*, 11/276 [26 Muharrem 1332/12 Kânunuevvel 1329], s. 247-48). Eşref Edip, 01 Muharrem (1332/1913) itibarıyla açıldığını duyurduğu bu kurumun on altı maddelik nizamnamesini vermektedir. İdari ve mali hususları düzenleyen nizamnamenin ilk maddesinde "...Medîne-i Münevver'e de Medrese-i Külliyye namıyla Evkaf Nezareti tarafından leylî bir dârülululum tesis olunmuştur" denilmektedir. Burada dikkat çekici olan husus, Eşref Edip'in dârülululum ile dârülfünunu eş anlamlı kullanması, dârülululum olarak kurulan bu müesseseyi "Dârülfünûn-ı

gönderilen elçilerin, dönüşte yönetime birer layiha olarak sundukları seyahatnamele-
rindeki izlenimleri için bk. Korkut, *Osmanlı Elçileri Gözüyle Avrupa*.

10 Ele alınan dönemde basında üniversite ile ilgili yazılar hakkında bk. Olgun, "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basınında Bir Eğitim Kurumu Olarak Darülfünun (1908-1912)", *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, sy. 2 (2002), s. 185-203.

İslâmi” (İslam Üniversitesi) olarak duyurmasıdır.¹¹ Mehmet Ali Ayni de “Osmanlı Dârülfünunu” adlı kısa bir makale yazmıştır (*Dârülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, 1/1 [1332/ 1916], s. 5-10).

Eğitimde yüksek öğretimin önceliğine inanan ve tûbâ ağacı nazariyesiyle tanınan Maarif Nazırı Emrullah Efendi’nin, İttihat ve Terakkî Kongresi’nde sunduğu ve sonrasında basılan *İzahnâme*’nin üçüncü kısmı eğitimle alakalıdır; ancak eğitim siyaseti ve genel eğitimle ilgili görüşlerini serdetse de, konuşmasında yüksek öğretim veya üniversite ile ilgili herhangi bir husus yer almamaktadır (Maarif Nazırı Emrullah, *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti’nin 1327 Senesi Dördüncü Kongresinde Tanzim Olunan Siyasî Programa Dair İzahname*, Konstantiniyye: Matbaa-i Hayriyye, 1330). Onun dârülfünununun yönetimiyle ilgili Almanya örneğini dikkate alarak bir nizamname taslağı hazırladığı, fakat bunun onaylanmadığı bilinmektedir.¹²

Öte yandan Maarif Nazırı Emrullah Efendi’nin onayı ile Avrupa’ya gönderilen ve Fransa, İngiltere, Belçika, İsviçre ve Almanya’daki öğretim kurumlarında incelemelerde bulunan İsmayıl Hakkı (Baltacıoğlu), daha sonra dârülfünun eminliği (rektörlük) yapmış olmasına rağmen, üniversiteye dair herhangi bir tasavvur ortaya koymamıştır. Onun *Talim ve Terbiyede İnkılâp* (İstanbul 1328/1910) adlı eserinde Avrupa’daki incelemelerine dair anıları ve gözlemleri ile eğitim metotlarına dair çıkardığı bazı dersler yer almakla birlikte bunlar daha çok yüksek öğretim öncesi genel eğitim öğretimle ilgilidir ve bir eğitim sisteminden ziyade öğrencinin geliştirilmesi gereken kabiliyetleri ve şahsiyeti üzerine odaklanır.

1923-1945

Cumhuriyet döneminde de üniversite tasavvuruna ve bir kurum olarak üniversiteye dair kitap formatında telif veya tercüme eserlere tesadüf etmek zordur. Cumhuriyet’in ilk yıllarında yayımlanan birkaç eser mevcut tek üniversitenin sorunlarıyla ilgilidir. Dahiliyeci, koruyucu hekimlik ve farmakoloji

11 Dârülulum terimi daha önce, Küçük Said Paşa tarafından kullanıldığı gibi, XIX. yüzyılın ikinci yarısında Hindistan’da kurulan yeni tür medreseler ile Mısır’da öğretmen yetiştirmek üzere Fransa’daki Ecole Normale Supérieur örneğinde kurulan müessese hakkında da kullanılmıştır (bk. Özcan-Görgün, “Dârülulum”). Yukarıdaki müessese ile aynı dönemlerde İstanbul’daki medreselerin çoğu birleştirilip yeni bir programla Dârü’l-hilâfeti’l-aliyye Medresesi kurulmuştur (bk. Kütükoğlu, “Dârü’l-hilâfeti’l-aliyye Medresesi”). Yukarıdaki haberden beş yıl kadar önceki bir başka haberde de Şam’da bir “İslam Dârülfünunu” kurulması yönündeki bir teşebbüsten bahsedilmektedir (bk. “İslam Dârülfünunu”, *Sırat-ı Müstakim*, s. 208).

12 Bu konuda bk. Murat Candemir, “Maarif Nazırı Emrullah Efendi”, *Tarih Dergisi*, s. 143-68.

uzmanı Âkil Muhtar (Özden), *Dârülfünun Hakkında Bazı Mülahazât* (İstanbul 1340/1924) adlı risalesinde, aynı yıl çıkan kanunla hükmî şahsiyet verilen dârülfünunun mevcut durumuna ve dolaylı olarak da çıkarılan kanuna eleştiriler yöneltir.¹³ Baştan sona Pastör’ün -1870 savaşındaki yenilgiden sonra-Fransız üniversitelerine yönelik eleştirilerini ve Alman üniversitelerinin üstünlüğünü vurgulayan görüşlerini içeren konuşmasına dayanarak yazdığı risalede müellif, eserini üniversitenin rüknü olarak gördüğü “liyakatli müderris” meselesine tahsis eder. Üniversitenin esasının amelî/pratik bilgi öğretmekten ibaret olmadığını, yüksek düşünürler yetiştirme ve araştırma görevinin bulunduğunu; önce liyakatli “müderris”lerin yetiştirilmesi, sonra bu müderrislerin sayısına göre kürsü ihdas edilmesi gerektiğini, Türkiye’de ise bunun tersine önce kürsü kurulup sonra bir şekilde doldurulduğunu söylemektedir. Bir ihtiyaca binaen kurulan Tıp ve Hukuk mekteplerinin kendi alanlarında meslek erbabı yetiştirdiğini, bu kadarıyla bir üniversite kurulamayacağını ekler. İyi bir müderriste bulunması gereken vasıflar arasında, -Japonya ve Romanya’da olduğu üzere- yabancı dilde yayın yapabilmeyi de sayan müellif, zengin bir kütüphane ve iyi donanımlı laboratuvarların da şart olduğunu vurgulayarak mevcut üniversite hocalarının yetkin olmadıklarını söyler.¹⁴

Çeşitli kademelerde yöneticilik yapan, vali ve felsefe müderrisi Mehmet Ali Aynî’nin *Dârülfünun Tarihi* (İstanbul 1927) adlı eserini, bu ve benzeri eleştirilerin artması üzerine dârülfünunu savunma amaçlı yazdığı söylenir. Yukarıda Aynî’nin bu konuyla ilgili kısa bir makale yazdığına işaret edilmişti. Aynî, Fâtih Sultan Mehmed döneminden başlayarak yüksek öğrenimi anlattığı bu eserde ilk üniversite teşebbüsünden kendi dönemine kadar İstanbul’da kurulan dârülfünunun tarihini, konulan dersleri, yapılan işleri anlatmaktadır. Ancak bu eserde bir üniversite fikri veya dünyadaki üniversitelere dair bir tasvir söz konusu edilmemiştir.

Dârülfünun kapatılıp üniversite açıldıktan sonra İstanbul Üniversitesi’nin tarihine dair hemen bir eser yazılmıştır. 1934-1943 yılları arasında dokuz yıl civarında İstanbul Üniversitesi’nin rektörlüğünü yapan hukukçu Mehmet Cemil Bilsel, *İstanbul Üniversitesi Tarihi* (İstanbul 1943) adlı çalışmasında

13 Bu küçük risalenin bir değerlendirmeye birlikte Latin harfleriyle neşri için bk. Emre Dölen, “Müderris Dr. Âkil Muhtar Bey’in ‘Darülfünunumuz Hakkında Bazı Mülahazât’ Adlı Risalesi”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, s. 69-88.

14 Âkil Muhtar daha sonra *Fatih Devri İstanbul ve Pariste Tıp Tahsili: Sonradan Niçin Geri Kaldık?* (İstanbul 1944) başlıklı bir risale daha yazmıştır. İslam medeniyetinde ve Batı’da tıp tarihine dair çeşitli bilgiler verdiği bu risalede, Fatih’in ve Kanuni’nin yaptırdığı medreseleri “üniversite” olarak niteler. Batı’daki gelişmeye dair tahlilleri, kendi neslinin sosyal bilimler ve tarih yorumu alanındaki -en hafif tabiriyle- acemiliğini ortaya koyar.

âdeta bu kurum yeni kurulmamış gibi, Fâtih döneminden başlayarak (s. 6 vd.) ele aldığı kurumun tarihini, özellikle Tıp ve Hukuk fakültelerini, bir kısım mevzuatı incelemektedir.¹⁵ Bir yandan süreklilik ve köken arzusu ile diğer yandan inkılapları savunma zarureti arasındaki çelişki ve yıkılan kurumların yerine kurulanların uzak geçmişe dayandığı hüsnükuruntusu o dönemden itibaren devam edip gitmiştir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Oxford'un "college"lar muhafaza edilerek yeni dönemin ihtiyaçlarına uyarlanmasında olduğu gibi, medreselerin ve ulemanın dışlanmayıp yeni kurumlara intibak ettirilmesi söz konusu olsaydı, üniversiteyi Fâtih dönemine bağlayarak köken arama çabasının bir gerçekliği olurdu.

Bu dönemde dârülfünunu savunan bir başka yazar, Cumhuriyet döneminde dârülfünunun ilk emini (rektörü), eğitimci yazar İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu'dur. Çeşitli yıllarda yayımladığı yazılarını *Terbiye: Maarif Teşkilatı, Mektep, Usul, Darülfünun, İktisat, İlim ve Sanat Harsi, Müşterek Terbiye, Terbiyeciler* (İstanbul 1932) adıyla kitaplaştıran Baltacıoğlu'na göre, "Artık alim adam münzevi bir mütefekkir değil, içtimaî tekamülün amelesidir" ve "Mevcut olmayan ilim kanunlarını keşf ve icat ederek yahut başka ülkelerde icat edilmiş olan bu kanunları millî ülkeye naklederek... her ne şekilde olursa olsun ilim istihsali, asrî devletin başlıca siyasetidir" (s. 229). Eğitim konusunu pozitivist bir ilim anlayışıyla ele alan ve dini, hukuk ve ahlak gibi "*ictimai bir müessese*" olarak gören İsmayıl Hakkı, İlahiyat Fakültesi'nin alanını da buna dayalı olarak belirler; "Nasıl Darülfünun edebiyat fakültesi edip ve şair yetiştirmiyorsa ilahiyat fakültesi de imam vaiz yetiştirecek bir fakülte olmayacaktır. İlahiyat fakültesi yalnız dinî tetkikata münhasır bir ilim fakültesi olacaktır" (s. 156-57). Baltacıoğlu, bu dönemin en önemli değişimlerinden biri olan tevhid-i tedrisatın gereği olarak böyle bir fakültenin İlahiyat değil de "Diniyat Fakültesi" olması gerektiği kanaatindedir (s. 29). Bir başka ifadeyle "İlahiyat fakültesinin maksadı ne Müslümanlık terbiyesi vermek, ne de doğrudan doğruya Müslümanlığı neşretmektir... Binaenaleyh hem talebesi hem müderrisleri hem de tedrisatındaki zihniyet itibarıyla bütün diğer fakültelerin aynı olmak lazım gelir" (s. 157). Ziya Gökalp'in etkisiyle yazan İsmayıl Hakkı, "Türk Darülfünunu Nasıl Olmalı?" başlıklı yazısında dönemin sesi gür çıkanlarının üniversite konusundaki tenkitlerini cevaplandırmaya çalışır (s. 162-67) ve "Asıl alim darülfünunda yetişmez. Darülfünunlar alim olmanın

15 Aynı dönemde A. Süheyl Ünver'in de *İstanbul Üniversitesi Tarihine Başlangıç: Fatih Külliyesi ve Zamam İlim Hayatı* (İstanbul 1946) başlıklı bir eser yayımladığını görüyoruz. Hukukçu Richard Honig'in, İstanbul Üniversitesi'nin yerinde Bizans döneminde de bir eğitim kurumu bulunduğunu, dolayısıyla üniversitenin tarihinin o dönemden itibaren başlatılabileceğini söylemesi, İstanbul Üniversitesi'ne bu şekilde bir köken arayışını tetiklemiş olmalıdır. Her iki yaklaşımın da tarihi gerçekliği bulunmamaktadır.

yolunu gösterirler. Alimlerin yetişmesi, hatta yetişmiş alimlerin tekemmül etmesi için ilim hayatının hususi muhitleri lazımdır. Bu muhitten maksadım tetkik ve taharri müesseseleridir” (s. 164) diyerek üniversite eğitimi ile araştırmayı ayrı olarak ele alır. İsmayıl Hakkı’nın gerek üniversite gerekse “Türk üniversitesi” tasavvuru müphem ve hatta bazan çelişkili olsa da isabetli olduğu hususlar da vardır: “Bir hamlede ve bir emirname ile Türkiye’nin onüç milyonluk nüfusunu ikiyüz milyona çıkarmak nasıl elimizde değilse, Türk Darulfünununu da bir karar ve bir darbe ile yüz senelik uzak bir istikbale fırlatmak öylece mümtendir” (s. 163). Bu yazının üzerinden on yıl geçmeden bir kanunla bu atılım gerçekleştirilmek istenmiştir.

Dönemin bir başka yazarı eğitimci ve siyasetçi Nafi Atuf (Kansu), *Türkiye Maarif Tarihi* (1930-32) adlı eserinde üniversite konusuna da kısaca yer ayırır. Eserin ilk cildinde -İsmayıl Hakkı’nın aksine- şöyle demektedir: “Bir milletin tekmil terbiyesine hizmet ve tesir etmekle beraber, darulfünunların esas mevzuu ve vazifesi ilmî taharriyat ve tetkikat yapmaktır. İlmî taharriyat, darulfünunun manzume-i asabiyesidir. Talebesini muayyen bir hedefe, bir mesleğe hazırlayan yüksek mektepler karşısında darulfünun bu seciyesiyle büsbütün ayrı bir müessesedir. Kendi dar çerçevesi içinde dönüp dolaşan medrese ilmi yanında hayat ve kainatı ilmî metotlarıyla olduğu gibi görmeye ve anlamaya çalışan muasır ilmin bir ocağını kurmak Tanzimat ricalinin bir mefkuresi idi...” (I, 141). Emrullah Efendi’nin “tûbâ ağacı nazariyesi”ni anlattıktan sonra kurumun 1912’deki halinin teşkilatça daha iyi olmakla birlikte yüksek bir mektepten ileri geçemediğini söyleyerek şunları ekler: “İçinde kıymetli bazı unsurların bulunduğu inkar edilememekle beraber umumi heyeti itibariyle Darulfünun bir taharri ve tetkik merkezi olmaktan ziyade şark ve garp sultanlarını karıştırarak nakil ve telkin eden bir talim ocağı mahiyetinde kalmıştır” (II, 67). Alman araştırma üniversitesinin rağbet bulduğu o dönemde yazılmış bu kısa yazıda herhangi bir ciddi üniversite tasavvuru bulmak zordur.

Edebiyatçı ve siyasetçi Köprülüzade Mehmed Fuad, üniversitenin millet hayatındaki rolünden ve görevlerinden bahseden birkaç yazı kaleme almıştır: “Dârülfünun ve Millî Terbiye” (*İctihad*, İstanbul, 10 Şubat 1923) ve “İlim Hareketleri: Dârülfünunun Vazifeleri” (*Hayat Mecmuası*, Ankara, 9 Haziran 1927). Köprülüzade, “Akademi Meselesi” adlı makalesinde (*Hayat Mecmuası*, 6 Teşrinievvel 1927) şöyle demektedir:

Tanzimat’tan beri memleketimizin bütün mütefekkirleri daima Fransız irfanının tesiri altında kalmışlardır diyebiliriz. Bugüne kadar bütün yeni müesseselerimizi kurarken daima Fransız örneklerine ittiba’ çalışmamız şüphesiz bundan ileri geliyor (s. 361).

Bunun akabinde lisan ve edebiyat akademisinin sadece Fransa'ya has bir kurum olduğunu, başka ülkelerde bundan ziyade ilim akademilerinin bulunduğunu söyleyerek Türkiye'de de bu tür bir akademi kurulması gerektiğini savunmaktadır.

Cumhuriyet döneminin ilk yıllarında Amerikan eğitim sistemini tanıtmak üzere hazırlanan "Amerika'da Nazarî ve Amelî Terbiye Serisi"nden, F.F. Goodsell'e ait bir eser *Amerika Dârülfünunlarının Halk Dershaneleri* adıyla serinin sekizinci kitabı olarak yayımlanmıştır. Bu eserde seriden çıkan diğer eserler arasında *Erkekler İçin Âli Tahsil* dışındakiler doğrudan yüksek öğretimle ilgili değildir. Aynı yıllarda bir başka yazar, Ahmet Refik [Altınay] ise Fransız tarihçi Ernest Lavisse'nin Prusya tarihi ile ilgili bir eserinden tercüme ettiği "Alman Dârülfünunlarının Millî Vazifesi" başlıklı bir bölümü iki ayrı sayıda yayımlamıştır (*Hayat Mecmuası*, 5/124 [11 Nisan 1929], s. 384-85; 5/126 [25 Nisan 1929], s. 429-30). Aynı derginin bir başka sayısında Charles Diehl'in Amerika seyahat izlenimlerini içeren "Yeni Temayüller = Amerika Dârülfünun ve Müzeleri" adıyla üç sayfalık tercüme bir yazı yayımlanmıştır.

Şüphesiz bu dönemin tevhîd-i tedrisat ve yazının değiştirilmesinden sonraki önemli bir hadisesi, İstanbul Dârülfünü'nün kapatılarak 1933'te İstanbul Üniversitesi'nin kurulmasıdır. Yabancı uzmanlara eğitimle ilgili bir dizi raporun hazırlatıldığı bu dönemde özellikle, İsviçreli uzman Malche'nin 1932'de hazırladığı raporun ardından, -raporun da tavsiyelerini aşan bir kararla- üniversite adıyla yeni bir kurum kurulmuştur. Türkiye'de kısa süre kalan ve üniversiteyi bir "makine", hocaları ve yöneticileri de "makineyi işletenler" (yani makinist) olarak tavsif eden (s. 21) Malche'nin raporu, neticede mevcut bir kurumun iyileştirilmesine dair görüşlerden oluşmaktaydı. Bu rapor da bütünlüklü bir üniversite tasavvuru sunmamaktadır.

Vilayet mektupçusu Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi* (I-V, İstanbul 1939-43; İstanbul 1977) adlı eserinin son cildinde kısa bir bölüm de (V, 2095-2096) cumhuriyet dönemi yüksek öğretim kurumlarına değinmiştir; gerek bunun akabinde gerekse diğer ciltlerde (II, 513 vd.; III, 1049 vd.; IV, 1483 vd.; V, 2097 vd.) listelediği çoğu lise seviyesindeki ihtisas okullarını (gece dersleri mektepleri, kondüktör mektebi, köy kadınları gezici okulları, terzilik mektebi, yapı usta okulu vb.) "yüksek tahsil veren meslek ve ihtisas mektepleri" adıyla sunması bunları yüksek yapmamaktadır; burada iyi bir ayırıştırma yapamamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitimi, Kuruluşlar ve Tarihçeler (Ankara 1948) adlı eserinde kendi dönemine kadar eğitim tarihi hakkında bilgiler veren Nevzad Ayas, yüksek öğretim konusuna da değinmiş (s. 235-287) ve yüksek

öğretim kurumlarını üniversite ve yüksek okul şeklinde iki grup halinde ele alarak, Tanzimat'tan itibaren gelişim tarihi ve mevzuat çerçevesinde bunları tanıtmıştır.

Mehmet Öğder, *Üniversitelerden Soruyoruz, Üniversitelerdeki Geri ve İnhisarcı Zihniyet Niçin Devam Ediyor?* (İstanbul 1947, 30 sayfa) başlıklı broşürde üniversitede liyakatsizliğin ve inhisarcılığın devam etmesinden, genç kabiliyetlerin çürütülmesinden ve 1946 reformundan sonra da işlerin değişmemiş olmasından şikâyet etmektedir.

Netice olarak başlangıçtan itibaren 1950'lere kadar konunun ele alınışı daha çok, devletin diğer kurumlarında olduğu üzere, şahsi tecrübe ve gözlemler, hazırlatılan birkaç rapor, yabancı uzmanlara danışılması, bazı nizamnamelerin tercüme edilmesi şeklinde uygulamaya dönük araçlarla ve hızlı sonuç alma amaçlı yürütülmüş görünmektedir. Üniversite ve yüksek öğretime dair ciddi bir tasavvur ortaya konulduğunu, dünyadaki farklı ülkelerde böyle önemli bir kurumun nasıl olduğunu incelemeye yönelik bir araştırma merakını ve ilim adamları arasında konuyla ilgili bir müzakere yürütüldüğünü gösteren herhangi bir esere rastlanmamıştır.

1950-1980 Arası: Broşürler ve Bildiriler Çağı

Yüksek öğretim ve üniversite açısından 1950'lere kadar olan dönem bir layihalar, nizamnameler ve kanunlar çağı olarak adlandırılabilir. Gerçi 1950'lerden sonra da bu ana tavır devam etmişse de konuyla ilgili eser yayınında çeşitliliğin ortaya çıkması bakımından önceki dönemden bir farklılaşma söz konusudur. 1980 ihtilaline kadar olan bu dönem, özellikle farklı itikadi-siyasi görüş sahiplerinin görüşlerini veya konuşmalarını kısa bildiriler, broşürler ve kitapçıklar halinde yayımladıkları bir dönem olmuştur. "Demirkırası"ye geçerken muhtariyet arayışındaki üniversite, dünyadaki çeşitli hadiselerin ve iç siyasi çekişmelerin de etkisiyle bir çatışma alanı haline gelmiştir. Bu kısa dönemde konuyla ilgili önceki dönemlere göre çok sayıda irili-ufaklı eserin yayımlanmış olması bir canlanmayı gösterse de ciddi araştırma eserleri yok denecek kadar azdır. Yapılan çalışmaların ve reform tartışmalarının bel kemiğini yine üniversitenin yönetimi ve kanuni düzenlemeler oluşturmuştur. Bunun yanı sıra, aşağıda geleceği üzere, üniversite kütüphaneleri ve üniversite öğrencilerine yönelik ilk sosyolojik araştırmalar hakkında da kitaplar yayımlanmıştır (üniversiteye girişte öğrencilere yardım etmeye yönelik tanıtım, rehber, test kitabı gibi çeşitli adlarla hazırlanan kitaplara burada değinilmeyecektir).

Yeni Model Arayışı ve Reform

Üniversitenin Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı olmaktan çıkarılarak idari özerklik tanındığı 1946 yılı, Türkiye'de yüksek öğretim için yeni bir dönemin başlangıcı olarak görülebilir. Bu değişiklik öncesinde, dönemin Maarif Vekili Hasan Âli Yücel'in talimatıyla Ernst Hirsch'in editörlüğünde 1946'da bir kitap çalışması hazırlığına başlanmış, ancak eser 1950'de yayımlanabilmiştir. Üniversitelerin nasıl yönetilmesi gerektiği konusunda Türkiye tarihinde ilk derli toplu çalışma olan bu derleme kitap çalışması, *Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi* başlığını taşır. İki cilt ve yaklaşık 1500 sayfalık bu çalışmanın ilk 200 sayfası yani birinci bölümü farklı ülkelerdeki üniversite yapılanmasını kısaca ele almakta ve esasen üniversitenin muhtariyeti/özerkliği konusuna odaklanmaktadır. Burada ABD, İngiltere, Fransa (Paris Üniversitesi ile Fransa üniversitelerine dair iki yazı bulunmaktadır), Almanya, İsviçre, İspanya ve Romanya üniversitelerine dair bir kısmı tercümeden oluşan yazılar/raporlar yer almaktadır. Bunlar arasında diğerlerine göre çok daha uzun ve ayrıntılı olan Alman üniversitelerine dair yazıdır ve bu yazıda 1923 tarihli üniversite reformunun ilk uygulandığı Kiel Üniversitesi'nin kanunu da tercüme edilmiştir (bk. s. 57-97). Bu ülke incelemelerinden sonra -yine ilk bölümde- üniversitenin genel meseleleri ve özerkliği meselesini ele alan üç makale yer almaktadır. İlk bölümde yer alan telif ve tercüme yazılar aceleye gelmiş görünmektedir, ancak ilk defa bu hacimde ve çeşitlilikte farklı ülke tecrübelerini tanımaya dönük bir gayret olması itibariyle kıymetlidir. İkinci bölüm, Türkiye'deki üniversiteleri mevcut mevzuat, raporlar, TBMM meclis müzakereleri vb. belgeleriyle ele almaktadır. Üçüncü bölüm ise yeni kanunu, hazırlık safhasındaki raporlar ve taslaklarla birlikte ele almakta, eserin ek kısmında da kanun sonrasında ortaya çıkan mevzuata yer verilmektedir. Dünya üniversitelerine dair ilk defa bir incelemeye yer vermesi yönüyle bu çalışma tarihî bakımdan kıymetli olmakla birlikte, burada da bir yüksek öğretim ve üniversite fikri söz konusu değildir.

1950'li yıllar *Doğu Üniversitesi Hakkında Rapor* (İstanbul 1952, 89 sayfa), Abrams ve Perkins raporları gibi bazı raporların da etkisiyle başta ODTÜ (METU) olmak üzere¹⁶ yeni üniversitelerin kurulduğu yıllardır. Daha sonra bunları başka üniversiteler takip edecek ve 1980 ihtilaline kadar üniversite sayısı kâğıt üstünde de olsa yirmiyeye ulaşacaktır. Tabii bir de üniversite olmak

16 ODTÜ'nün kuruluşunda Charles Abrams'ın mı Vecdi Diker'in mi etkili olduğu tartışmalı bir konudur, görünen o ki, Abrams'ın önerisi bir üniversite kurmayı amaçlamıyordu, daha sonra Perkins heyetinin raporu bunu açıkça ifade etmiştir (bu konuda bk. Payaslıoğlu, *Türk Yükseköğretiminde Bir Yeniliğin Tarihi*, s. 1-40).

için mücadele eden, ama kapıdan içeri alınmak istenmeyen enstitü ve akademiler vardır.

Yukarıdaki eserden sonra yazılanlar içerisinde Mümtaz Turhan'ın *Üniversite Problemi* (İstanbul 1967) adlı çalışması, Anglosakson üniversiteleri örneğinde üniversitelerin nasıl ıslah edileceği üzerine kafa yorar. Yazar, daha önce yazdığı *Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri* (İstanbul 1954) adlı eserinde de üniversite meselelerine kısaca yer vermiştir. Turhan, üniversite ile ilgili eserinde, her zamanki gibi “kervan yolda düzülür” mantığıyla icraya konulan ilk tahsil seferberliği ile üniversitenin sayı ve yapısının uyumsuzluğundan ve elverişsizliğinden şikâyet etmektedir. İngiltere'deki kolejlerin faziletlerinden bahsederken -tarihî olarak söz konusu kurumların kökenini oluşturan- medreseye çatması bugünden bakınca bir garabet olarak görülsede zamanın ruhuna uygundur.

Konuyla ilgili bir başka önemli yazar, Ernst Hirsch'in Ankara Üniversitesi'ndeki asistanı Yaşar Karayalçın'dır. Hukukun yanında eğitim, kütüphanecilik ve bibliyografya alanlarıyla ilgili çalışmaları olan Karayalçın özellikle şu eserlerinde üniversitenin yönetimi, denetlenmesi, özerkliği gibi 1960'lı ve 1970'li yıllarda çokça tartışılan belirli konulara dair görüşlerini ortaya koyar:

1. *Üniversite ve İhtisas Kütüphaneleri ile Üniversite Kütüphaneciliği Hakkında Kanun Projesi* (Ankara 1964).
2. “Üniversitelerin İdare ve Murakabesi: Mukayeseli Bir İnceleme” (*Ord. Prof.Dr. Ernst E. Hirsch'e Armağan*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1964, s. 581-694; ayrı baskı: Ankara: y.y., 1964).
3. *Meseleler ve Görüşler: Kültür-Eğitim-Üniversite-Siyaset-Hukuk* (Ankara 1965).
4. *Meseleler ve Görüşler II: Eğitim-Üniversite-Hukuk* (Ankara 1972).
5. *Meseleler ve Görüşler III (1972-1983): Kültür-Eğitim-Üniversite-Ekonomi-Hukuk* (Ankara 1983).

Üniversitelerin İdare ve Murakabesi adlı çalışmasında yazar, ilk bölümde üniversitenin “kendine mahsus bir işletme” olduğu yolunda bir tanımını yaptıktan ve gördüğü işleri “eğitim, öğretim, araştırma, bilgi yayma” olarak tanımladıktan (s. 586) sonra kısaca üniversitenin tarihine değinmektedir. Ardından üniversitenin muhtariyeti/özerkliği meselesi çerçevesinde farklı ülkelerde (İspanya, Fransa, İsviçre, Almanya, Hollanda, ABD, İngiltere, Yugoslavya, Mısır) üniversitenin yönetimi ve denetimine dair kısa bilgiler vermektedir (s. 589-624). İkinci bölümde Türkiye'deki durumu mevzuat çerçevesinde

incelemekte, genel üniversite kanunundan farklı kanunlarla kurulmuş olan ODTÜ ve Erzurum Atatürk Üniversitesi'ne ayrı birer başlık açmaktadır (s. 625-81). Son bölümde ise vardığı neticeleri ortaya koymaktadır (bu eserin girişi ile son bölümün büyük kısmı daha sonra *Meseleler ve Görüşler* eserinin ilk cildinde de yayımlanmıştır). Burada üniversite yönetiminde tek bir sistem bulunmadığına, her memleketin kendi ihtiyaçlarına ve şartlarına göre çözüm bulması gerektiğine dikkat çektikten sonra yabancı ülkelerde dört farklı yönetim sistemi bulunduğunu söylemektedir (ABD'de mütevellî heyeti, Almanya-Hollanda ve kısmen İsviçre'de kuratörlük sistemi ve akademik yönetim için rektör seçimi, İngiltere'de karma kurullarla yönetim, Fransa ve kısmen İsviçre'de merkezîyetçi sistem). Beşinci sistem olarak sadece Oxford ve Cambridge'de görülen, "üniversite öğretmenleri tarafından" kendi aralarından seçilen kişi veya kurullarla yönetim sistemidir. Karayalçın'a göre 1946 tarihli Üniversiteler Kanunu bu son sisteme yakın bir sistemi benimsemiştir (s. 682-84). Yazar, ardından mevcut sistemin mahzurlarını ve kendi tavsiyelerini sıralamaktadır (s. 686-94).

Karayalçın, *Meseleler ve Görüşler* adıyla toplanan yazılarının ilk cildinde üniversiteye yapılan siyasi müdahalelerin kötü sonuçlarına, üniversite yönetimiyle ilgili sorunlara ve kendi tavsiyelerine değinmektedir. Burada özellikle 1960'lı yıllarda İngiltere'deki yüksek öğretim reformuna zemin teşkil eden Robbins Komitesi'nin çalışmalarını ve raporunu göz önünde bulundurduğu görülmektedir. Eserinin 1965-1971 yılları arası yayımladığı makalelerden oluşan küçük hacimli II. cildinde söyledikleri ise daha önemlidir. Burada özellikle 1971 muhtırasından sonra iktidara gelen Nihat Erim hükümetinin üniversite reform planını eleştirmektedir. "Yüksek öğretimin bütünlüğü" ilkesini esas alan bu plana göre, a) Aynı işi farklı unvan ve statüler altında yapan üniversite, akademi ve yüksek okul adlarıyla farklı yüksek öğretim kurumlarının birleştirilmesi ve hepsinin üniversite olması; b) Kürsü sistemi yerine bölümlerin kurulması; 3) Asistanlığın kaldırılması; 4) Yardımcı doçentliğin ihdas edilmesi öngörülmekteydi. Ona göre "yüksek öğretimin bütünlüğü" ilkesinin anlamı, "yüksek öğretim alanı = üniversite alanıdır" şeklindedir. Karayalçın eleştirdiği bu hususların yüksek öğretimde okul enflasyonu ile seviye düşüklüğüne yol açacağını ileri sürmektedir (*Meseleler ve Görüşler* II, 8-15). Karayalçın öte yandan teknik-akademik planlama yapacak bir organ kurma zaruretini savunduğunu ve YÖK adıyla böyle bir organın gündeme gelmesinin yerinde olduğunu düşünmektedir. Ona göre "üniversiteler devlet teşkilatı dışında ayrı dönen çarklar" olmamalıdır. Millî Eğitim bakanına da yüksek öğretimle ilgili bazı yetkiler ve sorumluluklar verilmelidir, ama YÖK'ün başı olmamalıdır (Karayalçın, *Meseleler ve Görüşler* II, 16-18). Aynı

eserde akademilerin kanunla üniversiteye dönüştürülmesinin sakıncaları da dile getirilmektedir (II, 41-52). Karayalçın’ın yazılarının III. cildi 1980 sonrasında yayımlanmıştır. Gazete yazılarından oluşan bu ciltte üniversite ve yüksek öğretimle ilgili yazıların (Karayalçın, *Meseleler ve Görüşler* III, 1-5, 32-122) çoğu 1980 ihtilali sonrası yazılmıştır, bilim ve araştırma siyaseti gibi başlıklar da bulunmakla birlikte ağırlıklı olarak YÖK Kanunu, kadro siyaseti ve diğer idari meselelerle ilgilidir. Yukarıda sıralanan ve karşı çıktığı meseleleri tekrarlamaktadır. Farklı olarak söylediği önemli iki husus bulunmaktadır: Akademik açıdan üniversitelerin “klasik üniversiteler, teknik üniversiteler ve sağlık bilimleri üniversiteleri” olmak üzere üç grupta toplanması gerektiğini, ayrıca lisans ve lisans üstü eğitimin birbirinden ayrılmasının ve her birine ayrı kadro oluşturulmasının gerekli olduğunu söylemektedir (III, 85).

Yukarıda editörlüğünü yaptığı eserden yaklaşık otuz yıl sonra konuya dönen Hirsch, *Üniversite Kavramı ve Türkiye’deki Gelişimi: İstanbul Üniversitesi Tarafından Verilen Fahri Doktora Ünvanı Nedeniyle 22 Mayıs 1979’da Düzenlenen Törende Yapılan Konuşma* adıyla yayımlanan konuşmasında (İstanbul 1979, 16 sayfa), yukarıdaki esere de atıf yaparak üniversitenin “yeni” bir kurum olarak kurulduğunu, daha önceki dârülfünun teşebbüslerinin yüksek birer mektepten öteye gidemediğini, vâkıada Tıp ve Hukuk fakülteleri gibi teknik okul özelliği gösteren fakülteler üniversitede yer alsalar da üniversitenin “her şeyden önce spekülâtif düşünüşün merkezi ve kaynağı” olduğunu ve “mihverinin ilim” olduğunu söyler (s. 8, 10). Hirsch de -yukarıda Karayalçın’ın görüşlerinde olduğu üzere- üniversite ile üniversite dışı yüksek öğretim kurumları (yüksek okul, akademi ve enstitüler) arasında keskin bir ayrıma gitmektedir.

Bu tür konuşma ve yazılarda üniversitenin ne olduğu, eğitim ve araştırma ilişkisinin nasıl olacağı, meslek erbabı/profesyoneller yetiştiren ihtisas okullarından, spekülâtif düşüncenin merkezde olduğu Osmanlı medresesinden, tecrübî araştırmaların odağa alındığı araştırma enstitüleri ve merkezlerden farkının ne olduğuna dair kafa karışıklığının hiç halledilmediği, hatta bu sorunun gündeme bile gelmediği görülmektedir. Üniversite tasavvurundaki müphemliği giderecek, idare ve mevzuat bakımından değil de üniversitenin faaliyetlerinin içeriği, işlevleri, bölümlenme mantığı, genel olarak ilim anlayışıyla ilişkisi, toplumdaki yeri gibi hususların hepsi “verili, biliniyor” kabul edilmektedir. Evet bunlar, Batılı bir toplumda “verili”dir, ama ithal edildiği ülkede ve toplumda durumun böyle olmadığı anlaşılacak istenmemiş gibidir. Öte yandan aynı dönemlerde bütün dünyada hâkimiyet kurmaya başlayan Amerikan üniversite modeli, araştırma-öğretim ayrılığına kendince bir çözüm üretmiştir; “Üniversite bir işletmedir, bunların hepsini yapabilir, eğitim

de verir, araştırma da yapar, teknoloji de üretir, piyasaya ve sosyal alana hizmet de götürür, üniversite çeşit çeşittir, her birini işe yaradığı yerde kullanırız” mealinde bir yaklaşımla kendi iktisadî ve sosyal vizyonuna uygun yeni bir modele doğru yol almıştır.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi öğretim üyelerinden Ahmet Temir, *Milliyet Ülküsü İçinde Bilim ve Eğitim* (Ankara 1961) adlı eserinde “milli ülkü” olarak adlandırdığı bakış açısına göre eğitimle ilgili değindiği diğer konuların yanı sıra bir Türk Bilim Akademisi kurulması, üniversiteler ve bilim kurumları üzerine, özellikle Türk dili ve tarihi çerçevesinde bu kurumların yapılandırılmasıyla sınırlı görüşlerini serdeder (s. 34-54).

Hilmi Ziya Ülken altmışlı yıllarda, “İslam’da Akademiler ve Medreseler” (*Eğitim Hareketleri Dergisi*, 7/78 [1961], s. 12-22), “Eğitim Krizinin Kökleri ve Üniversiteler” (*Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2/1-4 [1969], s. 1-22) ve “Batı Üniversitelerinin Gelişmesi, Laiklik ve Fikir Hürlüğü İçin Savaşı” (*Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3/1-4 [1970], s. 1-34) başlıklı üç yazı yazmıştır. Hatalı ve anakronik bilgiler üzerine kurulu ilki bir kenara bırakılırsa, başlıkla içerik arasında uyum bulmanın zor olduğu ikincisinde Türkiye’de ve Batı’da üniversitelere dair karmaşık bilgiler verilir ve ardından üniversite ve yüksek okul rekabeti üzerinde durulur. Çeşitli kaynaklardan tercüme edilmiş görünen bilgilerin ve yazarın yorumlarının karmaşık bir düzen içinde bir araya getirilmesinden oluşan sonuncu yazıda, XII. yüzyıldan itibaren Batılı ülkelerde kurulan üniversiteler anlatılır. Bu makalelerde bir üniversite tasavvuru bulmak bir yana sağlıklı bir tarihî bilgi bulmak da zordur.

1971 askeri muhtıra döneminde yayımlanan eserlerden biri, Erzurum Atatürk Üniversitesi İşletme Fakültesi Dekanı Turhan Tufan Yüce’ye aittir. *Üniversite ve Özerklik – Üniversite Özerkliği ve Üniversitenin Denetimi Problemi Üzerine Araştırmalar ve Çözüm Yolu Teklifleri* (Erzurum 1971) adlı “muhtıradan önce hazırladığını belirttiği” bu küçük kitapta yazar, özerklik konusunda gündemdeki tartışmaya değinmekte, üniversite üzerinde etkili bir denetim kurulmasını savunmakta, bunu yaparken Yaşar Karayalçın’ın üniversite yönetimiyle ilgili yukarıdaki makalesine de değinerek görüşlerini ortaya koymakta, ancak ondan epey farklı düşünmektedir. Yazar önsözünde şöyle demektedir:

Son yıllarda gittikçe azan ve Türk devletini yıkmaya, milletini bölmeye yönelmiş tertipler, dikkatleri ‘üniversite meselesi’ üzerine topladı. Halbuki üniversite bir zamandan beri politikacıların, amme efkarının, basınının ve bütün okumuşların ilgisini bekleyen bir mesele olarak durmakta idi.

Çünkü üniversitenin yapısı bozuktur, yapının harcına, akıl, mantık unsurlarından, düzen ve güven sağlama endişesinden çok özentî, heves, his, kötü politika karışmıştır. Sağlam temele oturmamış ve harcı bozuk yapı, anarşi rüzgarının önünde sallanmaya başladı; bozukluk daha önce görülseydi, hatalar kabul edilseydi, tehlikeleri ve zararları önleyici tedbir zamanında alınmış olurdu (s. iii).

Yazar, bu tasviri daha çok 1960 sonrası sapma olarak nitelediği, öğrenci hareketleri ve olaylarının artmaya başladığı bir durum için yapmaktadır.

Kısa bir süre ODTÜ rektörlüğü de yapan hukukçu Seha L. Meray, 1960'lı yıllarda yazdığı konuyla ilgili yazılarını *Üniversite Sorunları* adlı bir eserde toplamıştır. Ancak eserine F.M. Cornford'un bir eserini de tercüme ederek koymuştur: *Microcosmographia Academica - Bir Genç Üniversite Politikacısına Kılavuz ve Üniversite Sorunları* (Ankara 1969). Meray, ayrıca iki makale yazmıştır: "Üniversitede Yüze Çıkan Bunalım" (*Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23/2 [1968], s. 285-302) başlığını taşıyan ilkinde öğrenci hareketlerine değinir, öğrencilerin taleplerinden yola çıkarak Türkiye'deki üniversitelerin sorunlarını dile getirir, suçlamalara karşı üniversiteyi savunur. "Üniversite Kavramları ve Modelleri" (*Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 26/1 [1971], s. 13-66) başlığını taşıyan ikinci makalesi ise, aşağıda bahsedilecek olan Henri Janne'nin raporundan hemen sonra (bu raporun Türkçe'ye tercümesinden ise daha önce) yayımlanmıştır. Makalesinde dünyadaki beş üniversite modelini tanıtırken, tıpkı Janne'nin yaptığı üzere, Jacques Drèze ve Jean Debelle'nin *Conceptions de l'université* (Paris: Éditions universitaires, 1969, 141 sayfa) adlı eserini esas almış, ayrıca Robbins raporundan geniş ölçüde faydalanmıştır. Meray, söz konusu modelleri ağırlıklı olarak idari açıdan incelemiştir. Meray, makalesinin sonuç kısmında şu tespitleri yapmaktadır:

Her toplum, kendi ekonomik ve sosyal yapısına, bu yapıyı değiştirmek ya da olduğu gibi sürdürmek yönünde, siyasal ve kültürel özlemlerine uygun bir eğitim düzeni ve Üniversite sistemi benimsemektedir. Bu yüzden, bir ülkede, o ülke koşulları içinde istenir görünen bir Üniversite kavramını, onu besleyen toplumsal güçlerden keserek, erişilmek istenilen siyasal ve kültürel amaçlardan soyutlayarak, bir başka ülkeye, olduğu gibi aktarmak, olumlu ve verimli bir yaklaşım görünmemektedir... Birçok sorunların çözümünde olduğu gibi, Üniversite konusunda da, bir ön-soruyu yanıtlamak zorunluluğu vardır: Bilim ve teknolojinin yaratmış bulunduğu... bir dünyada, toplumumuzun ve insanımızın nasıl olmasını istemekteyiz? (s. 61-2).

Şimdiye kadar, başka toplumların örneklerini, hazır giysiler gibi alıp yakıştırmak yoluna gitmiş görünmekteyiz. Finans kapitalizminin ileri aşamalarındaki Batı ülkelerinin Üniversite örneklerini -bunları benimseyen güçlerden ve izlenen amaçlardan soyutlayarak- benimsemekle yetinmekten vazgeçmiş değiliz. Napoleon Üniversitesi kavramından esinlenmiş bir Daarülfünun'dan sonra, Alman Üniversite sisteminin -araştırmacılığını bir yana iterek- dış görünüşündeki örgütlenme biçimini benimseyen bugünkü "klâsik" Üniversitelerimize varmış bulunuyoruz. Son yıllarda -Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi ve sözde bir Land-grant örneği uygulaması içinde Atatürk Üniversitesiyle- Amerikan Üniversite sistemini, temeldeki sorunlara çözüm getirecek sihirli değnekler saymaktayız (s. 63).

Meray, yukarıdaki tespitlerle aynı yerde ve çeliştiğinin farkına varmaksızın, "ülke koşullarını, ekonomik ve sosyal yapıyı, toplumun siyasal ve kültürel özlemlerini" dikkate almaksızın, tepeden inmece bir tavırla dayatılan kendi hayalindeki topluma göre konuşur. Adeta "Şimdiye kadar, başka toplumların örneklerini, hazır giysiler gibi alıp yakıştırmak yoluna gitmiş görünmekteyiz" ifadesini hiç kullanmamış gibi davranır. Meray'ın dünyadaki beş modeli tanıtmamanın dışında sunduğu bir model veya tasavvur yoktur. "Çağdaş kafalar yetiştirme" türünden beylik lafların dışında bir şey söylemez.

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Meray'ın yukarıdaki makalesi ve Janné'nin -Türkçe çevirisi 1973'te yayımlanan- raporu, Batı'daki üniversite ve yüksek öğretim tasavvurları hakkında kısa da olsa genel bir bilgi sunan ilk yayınlardır.

Ankara Üniversitesi Hukuk ve Eğitim fakültelerine mensup Mukbil Özyörük'ün 1968 *Fransız Üniversite Reformu* adlı küçük çalışması (Ankara 1969), başlığından da anlaşılacağı üzere Fransa'daki üniversite reformunu incelemekte ve Fransa hükümetince çıkarılan yeni kanunu tenkit etmektedir. Yazar, bu konuyla ilgilenmesinin gerekçelerini girişte şöyle açıklamaktadır:

İlkin, Tanzimat'tan bu yana memleketimizdeki gelişmeleri en çok ve en uzun süre etkileyen Fransa olmuş, bu etkileme yaklaşık yüzyıl devam etmiştir. Devlet, idare, bilim, sanat hayatımız gibi, başlangıçtan beri kamu hukukumuz, merkezî ve mahallî çeşitli idare kuruluşlarımız, birçok kamu kurum ve hizmetlerimiz ve bunların arasında millî eğitim yapı, sistem ve kavramlarımız, Fransız geliştirmelerinden geniş ölçüde etkilenmiş ve Kara Avrupası'nın öteki herhangi bir memleketinden, örneğin Almanya'dan esinlenmemiz bu dereceyi bulmamıştır... (s. 5).

Yazar ilgisinin ikinci sebebi olarak 1968 öğrenci hareketlerini ve bunların reform çalışmalarına etkisini zikretmektedir. Üçüncü sebep ise söz konusu reformun Napolyon döneminden beri Fransa'da girilmiş en yaygın reform oluşudur (s. 5-7).

Öğrenci hareketleri başka çalışmaların da konusu olmuştur. Bunların arasında *Dünyada ve Türkiye'de Öğrenci Hareketleri – Üniversite Sorunu* (Ankara: Milliyetçi Türk Kadınları Derneği Yayınları, 1968, 160 sayfa) hem farklı ülkelerdeki 1968 öğrenci hareketlerini incelemekte hem de “Tanzimat'tan beri yolunu bulamayan ve buhranlar içinde çırpınan maarifimizin” (s. 67) bir parçası olan üniversitenin ve üniversite gençliğinin sorunlarına değinmektedir.

Yine öğrenci hareketleri üzerine kısa bir inceleme yazan bir grup ilim adamı (Hikmet Altuğ v.dğr., *Öğrenci Hareketlerinin Bilimsel Yönden Araştırılması*, İstanbul 1970, 64 sayfa; bu esere aşağıda sosyolojik araştırmalar başlığında tekrar yer verilmiştir), çeşitli konulara değinirken klasik üniversite hakkında bir tasvir sunmaktadır. Buna göre klasik üniversiteler:

- a) Dinî bir terbiye müessesesi olarak çalışırdı.
- b) İlmî araştırma yapardı.
- c) Din örgütlerine ve devlet hizmetine diplomalı eleman yetiştirirlerdi. İdare adamları, eğitimciler, din adamları, hukukçular, doktorlar, mühendisler gibi.

Klasik üniversite yeni bilgi alanı yaratmaktan ziyade, mazinin kültürünü muhafaza eden ve yeni kuşaklara bu kültür hazinelerini aktaran birer organdılar. Diğer bir deyimle, devamlı bir akış halinde medeniyet değerlerini benimsemiş, devam ettiren ve geliştiren mesul insanlar yetiştirir, bu kültürle insanları birbirine bağlayan ve halk düşüncesini bu istikamette şekillendirme ve yükseltmeyi amaç edinmişlerdi. Harpten evvel ekseriyetle seçkinlerin ve aristokratların çocuklarının girebildiği yerleştirildiği birer müessese idiler. 2. Dünya harbinden sonra üniversitelere, insanlık tarihinde toplumun her tabakasından misli görülmemiş bir hücum başlamıştır. Bugün ilkokula giren her çocuk, gözünü hemen üniversiteye çevirmektedir. Üniversitelerin karşılaştığı ve onları adetâ imkânı içinde boğan, iflâsa götüren en mühim sosyal olay bütün halk tabakalarının üniversite tahsilini bir ideal haline getirmiş olmalarıdır (s. 49).

Bu ifadeden sonra yazarlar “ilmî araştırmaların ağırlık merkezinin üniversite dışına kaymış” olmasından ve “kadroların genişletilmesi neticesi ortaya çıkan yeni bölünmelerin ve seksiyonların aralarında işbirliği kuramama-

larından”, dolayısıyla “ihtisaslaşmanın sakıncalarından”, “kendilerini kendi ihtisas dallarına hapseden disiplinlerin, toplumu ilgilendiren çağımızın büyük problemlerine cevap verememesinden” şikâyet etmektedirler (s. 50-51). “Sanayi ve ticaret alanı gittikçe artan nisbette üniversite mezunlarını kullanmakta... üniversitelerde bu baskı sonucu, iktisat, işletmecilik ve fen kolları tercih edilen öğretim alanları haline gelmektedirler. Yeni iş sahalarına göre kendini ayarlayamayan ve klasik üniversite hüviyetini muhafazada direnen fakülteler, mezunlarına... iş alanı bulamamaktadırlar” (s. 52).

Kitapçıkta üniversiteye dair birkaç sayfalık bu bölümde yazarların II. Dünya Savaşı sonrasında üniversite ile ilgili bazı yeni gelişmelerden haberdar olmakla birlikte, klasik ve klasik olmayan üniversite ayırımlarının net olmadığı, üniversite mefhumu ve üniversite tarihi üzerine fazla düşünmedikleri anlaşılmaktadır.

Konuyla ilgili diğer bazı eserler şunlardır:

1. Coşkun San, *Son Yıllarda Alman Üniversitelerinde Öğrenci Hareketleri* (Ankara 1969), 49 sayfa.
2. *1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünyada ve Türkiye’de) – Symposium* (Ankara 1969).
3. Nephân Saran, *Üniversite Gençliği: Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Yapısı İle Öğrenci Hareketlerinin Teorik ve Deneysel Seviyede Açıklanması* (İstanbul 1975; bu esere aşağıda sosyolojik araştırmalar başlığında tekrar yer verilmiştir).

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü’nden Cemal Mihçioğlu, aynı yıllarda üniversiteye girişin düzenlenmesi konusunda iki eser yazmıştır. İlki 1964-65 öğretim yılından itibaren uygulanan sınav sistemini, diğer bazı ülkelerdeki sistemler hakkında da bilgi vererek ele almaktadır: *Üniversiteye Giriş ve Liselerimiz* (Ankara 1969). İkinci çalışması ise aynı konuyla ilgili önerilerini içeren bir kitapçıktır: *Üniversiteye Girişin Yeniden Düzenlenmesi: Bugünkü Durumlar ve Öneriler* (Ankara 1974).

Doktorasını Fransa’da yapan, fakat ideolojik sebeplerle kendisine üniversitede yer verilmeyen Nurettin Topçu’nun *Türkiye’nin Maarif Davası* adıyla derlenen yazılarının ilk baskısında (İstanbul 1960) sadece ilk ve ortaöğretim ile ilgili yazılar ile genel olarak eğitime dair görüşleri yer alır. 1960’lı yılların sonlarına doğru yayımladığı üniversite ile ilgili üç kısa yazısına ise eserin sonraki baskısında yer verilmiştir (İstanbul 1997). Eserin önsözüne “Milletimizin üç asırdan beri geçirmekte olduğu buhranların sebebi ve kaynağı,

kültür ve maarif sahasında aranmalıdır” diyerek başlayan Topçu, bu yazılarında (1997, s. 142-55) üniversite kurumunun Türkiye’deki durumunu eleştirmekte ve “Her tarafından çürüyen bu müessese lağvedilerek yerine yenisi açılmalıdır” (s. 145) demektedir. Üniversite hocalarının 1960 askeri darbesine katkılarını, “Acaba küçümsedikleri Darulfünun koridorlarında klikler çalışıyor muydu? Süleymaniye Külliyesi’nde devlet darbesine kararlar mı hazırlanmıştı?” (s. 146) şeklinde eleştirmektedir. Son iki asırdır ülkenin maruz kaldığı kültürel sömürgeciliğin farkına varmış bir düşünür olarak Topçu’nun yüksek öğretim ve üniversite alanında bu tür kısa eleştiri yazılarından öte bir çalışma yapması beklenirdi, ancak böyle olmamış görünmektedir.

İdeoloji savaşlarının şiddetlendiği 1970’li yıllarda Necmettin Haciminoğlu, eğitimle ilgili bütün konulara bir şekilde değindiği *Milliyetçi Eğitim Sistemi* adlı eserinde üniversiteye de kısa bir bölüm ayırmıştır (Ankara 1977).

1940’lı yıllardan başlayıp 1960’larda yoğunlaşan ve 1970’lerde silahlı çatışmaların gölgesinde ilerleyen, üniversite reformu, özerk-özgür üniversite, öğrenci olayları ve üniversitenin denetimi gibi konularda birçok broşür yayımlanmıştır. Başlığında “Türk Aydınları Ocağı’nın Görüşü” ilavesiyle yayımlanan *Üniversite Reformu* adlı (İstanbul 1971) on sayfalık bildiri de dönemin tartışmalarında yerini almıştır. Bildirinin girişinde şöyle denilmektedir:

Türkiye’de son 200 yıla yakın bir zamandan beri faaliyette bulunan modern eğitim kuruluşlarının gayesi, ister orta öğretimde, ister yüksek öğretimde olsun, devlet sektörüne eleman yetiştirmekti. Bunun sonucu olarak, devlet kadroları alabildiğine genişledi. Tahsilli, diploma almış kişilere iş bulmak, onları boş bırakmamak için devlet dairelerinde iş verme imkanları arandı. Bugünkü tıkanıklığa gelindi. Hacmi çok geniş olan devlet memurları kadrosuna hayat standardına uygun maaş verilemediği için, memur ve aileleri de dahil büyük bir gayrı memnunlar zümresi yaratılmıştır. Ayrıca, üretime dönük olmayan, bürokrasiye adam yetiştiren bugünkü millî eğitim anlayışı, yeni yeni diplomalı işsizler ordusunun meydana gelmesine ve Türkiye’nin anarşiye sürüklenmesine sebep olacaktır ve olmaktadır. Bunun için üniversitelerimiz, devlet sektörü dışındaki alanlarda istihdam edilecek insan gücünü yetiştirmeli, faaliyetinin ağırlığını bu yön teşkil etmelidir (s. 2).

Bildiri daha sonra üniversitenin gaye ve görevlerinin neler olduğu hususlarıyla devam etmektedir.

Yine aynı yıllarda İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği Başkanı Ufuk Şehri adına yayımlanan *Üniversitenin İçyüzü* adlı broşür kabilinden küçük çalışma

(İstanbul: İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği, 1968), İstanbul Üniversitesi'ndeki yolsuzlukları ele almaktadır. "Üniversite meselesi" başlıklı genel girişi "hukukî yolsuzluklar, malî yolsuzluklar, ahlaka aykırı davranışlar, kitap ihtikarı, idari yolsuzluklar, ilmî yetersizlikler, özel yüksek okullar, üniversitede işlenen cinayetler, 147'ler olayı, üniversite muhtariyeti, üniversitenin lağvı lazımdır" başlıkları takip etmektedir. Kültürünü ve kurumlarını berhava etmeye alışmış bir ülkede yolsuzluklara çare olarak ilgili kurumun kapatılmasının önerilmesinde garipsenecek bir şey olmasa gerekir.

Diğer bazı bildiri, broşür ve konuşma metinleri şunlardır:

1. *Üniversite Kürsülerinde Tedris Hürriyeti*, İstanbul: Hür Fikirleri Yayıma Cemiyeti, 1948, 5 sayfa.
2. Fuad Hikmet Güner, *Üniversite Dâvâsı ve Kültür Şarlatanlığı*, Adana 1951, 46 sayfa.
3. *Doğu Üniversitesi Muhtırası III*, Elazığ 1953, 15 sayfa.
4. *Üniversiteler ve Endüstri*, (üst başlıkta: *Prodüktivite Raporu, The Anglo-American Council on Productivity*), trc. Melih R. Sarter İstanbul: İTÜ Türk Teknik Haberleşme Merkezi, 1953, 36 sayfa.
5. Celal Erçikan, *Üniversite ve Biz*, İstanbul 1959; İstanbul: Asistanlar Birliği, 1963[?], 4 sayfa.
6. Celal Erçikan, *Batı Zihniyeti ve Üniversite*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği, 1967, 30 sayfa (konferans metni).
7. *Üniversitelerimizin Yönetim Sorunları: Türk Devrim Ocakları Genel Merkezi'nin Semineri (25-26 Kasım 1967)*, İstanbul: Türk Devrim Ocakları Genel Merkezi, 1967, 114 sayfa.
8. Yılmaz Karaoğlu, *Türkiye'de Komünist Strateji ve Üniversite Hadiseleri*, İstanbul: Mücadele Birliği İstanbul Sancağı, 1968; Niğde 1969, 32 sayfa.
9. *Üç Açık Oturum: İlk Öğretim-Öğretimimiz Maarifimizin Bugünkü Durumu Üniversitede Reform Son Üniversite Hadiseleri*, İstanbul: Milli Türk Talebe Birliği, 1968.
10. *Türk Toplumunun İhtiyaç Duyduğu Yeni Eğitim Kurumları Üniversite ve Yüksek Okullar*, Ankara: Türkiye Öğretmenler Sendikası Devrimci Eğitim Şurası, 1968, 24 sayfa.
11. *Üniversite Asistanları Sendikasının Üniversite Reformu Hakkındaki Görüşleri*, Ankara: Üniversite Asistanları Sendikası Yayınları, 1968, 16 sayfa.

12. *Üniversite Olayları: İstanbul Üniversitesinin Belgelere Dayanan Açıklaması*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1969, 76 sayfa.
13. *Yurt ve Üniversite Sorunları*, y.y.: Üniversite Asistanları Sendikası Yayınları, 1970, 15 sayfa.
14. *Milletler Mücadelesi ve Üniversite*, Ankara[?]: Ülkü Ocaklar Birliği, 1971, 15 sayfa.
15. *Demokratik Üniversite Yolunda, II*, y.y., 1977, 14 sayfa.

Bu dönemde içerikleri bir tarafa, felsefi bir başlık taşıyan birkaç metinden biri, bir derneğin talebini ileten bir broşürdür:¹⁷ *Neden Üniversite, Neden Urfa'ya, Neden Harran*, haz. Urfa Harran Üniversitesi Kurma Derneği, Urfa, [1960?], 20 sayfa.

Yine bu dönemde bir üniversite tasavvuru sunmasa da Türkiye'deki üniversitelerin durumunu tasvir etme, sorunlarını ve çözüm yollarını gösterme noktasında en iyi yazılardan biri, Fethi Okyar'ın oğlu, Hacettepe Üniversitesi'nde hocalık ve Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde rektörlük yapmış olan Osman Okyar'a ait bir makaledir.¹⁸

Üniversitenin belirli alanlarına dair akademik çalışma yapanlardan biri de doktorasını ABD'de yapan ve program geliştirme alanında uzmanlaşan Fatma Varış'ın eserleridir. ODTÜ ve Boğaziçi Üniversitesi'nin kurulmasının yanı sıra Varış'ın görüşleri, tercümelere ve eserlerinde kullandığı kaynaklar, ABD üniversite modeline yönelişin göstergeleri arasındadır. Varış, *Eğitimde Program Geliştirme "Teori ve Teknikler"* (Ankara 1971) adlı çalışmasında bilginin arkitektöniği (bilginin sistematik kategorilere göre düzenlenmesi), muhtevanın "strüktürü ve zetetiği" ile ilgili bilgileri aktarır. Batı'da ilimler tasnifine yönelik o dönemdeki yaklaşımlardan birini temsil eden, akademik muhtevayı inceleyen bu aktarım, ağırlıklı olarak genel eğitimle ilgili olmasına ve esasen programlama bakış açısıyla yapıldığından ilimler tasnifine dair tatminkâr bir inceleme olmamasına rağmen, eserin üniversite yönetimi ağırlıklı diğer çalışmalardan farklı yönünü oluşturur.

¹⁷ Diğer bir metin ise Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde İngiliz profesör Grant tarafından yapılmış "Üniversite Nedir?" başlıklı konuşmadır (konuşma metni için bk. Vasfi Raşid Sevig, *Üniversite ve Hukuk Fakültesi*, s. 60-69).

¹⁸ Okyar, "Universities in Turkey", *Minerva*, s. 213-43. Ancak İngilizce yazılan ve mevcut sisteme ciddi eleştiriler de içeren bu makale, Türkiye kamuoyuna hitap etmek üzere değil yurt dışındaki ilgilileri bilgilendirmek üzere kaleme alınmış görünmektedir. Akademik kalitenin yükseltilmesi için söyledikleri arasında şu husus önemlidir: "Academic quality is not something to be achieved by legal arrangements; it is something far more subtle and deep, which requires the existence of certain basic attitudes among university members..." (s. 227).

Varış, *Türkiye’de Lisans Üstü Eğitim* adlı iki ciltlik eserinde ise (*Türkiye’de Lisans Üstü Eğitim: Pozitif Bilimlerin Temel Uygulamalı Alanlarında*, Ankara 1972; *Türkiye’de Lisans-Üstü Eğitim “Sosyal Bilimlerde”*, Ankara 1973) bir eğitim politikası geliştirilmesi ve üniversitelerde reform yapılırken dikkatli analizlere ve araştırmalara dayanılması ihtiyacını vurgular, o dönemde Türkiye’de mevcut dokuz üniversitede lisans üstü eğitimini ve sorunlarını her iki küme (pozitif bilimler, sosyal bilimler) açısından inceler, ardından vardığı sonuçları ve önerilerini sıralar (*Pozitif Bilimler*, s. 117-30; *Sosyal Bilimler*, s. 163-77). Bu eserlerden ilkinde öncelikle lisans üstü eğitimin ABD’de gelişimi hakkında bilgi verir, ardından diğer ülkelerdeki (Almanya, İngiltere, Fransa, İtalya, SSCB, İsrail) durumu ABD ile karşılaştırmalı olarak özetler (*Pozitif Bilimler*, s. 25-46). İkinci eserde de üniversite kavramına dair bir giriş yapar (bu kısmın yazımında Henri Janne’nin aşağıda bahsedilecek olan raporundan yararlanmıştı) ve sosyal bilimlerin artan önemine değinerek hangi dalların bu kapsamda yer aldığına dair bilgi verir (*Sosyal Bilimler*, s. 22-30, 43-58). Bunlardan daha sonra yazdığı *Eğitim Bilimine Giriş* (Ankara 1978, 1981) adlı eserinde “yüksek eğitim”e kısa bir bölüm ayıran (s. 179-96) Varış,

Başlangıçta tüm olarak planlanmamış olan diğer sistemlerde de görüldüğü gibi Türkiye’de, gerek yüksek eğitim kurumları ve gerekse üniversiteler farklı gelişim seyri göstermişlerdir. Ayrı zamanlarda farklı faktörler ve inisiyatiflerle kurulmuş olan, farklı durum ve ihtiyaçlara göre farklı legislatif kuruluş özellikleri gösteren bu kurumların eş bir uyum dahilinde gelişmemiş olmalarını tabii karşılamak gerekir (s. 179)

diyerek yüksek öğretimin Türkiye’deki gelişim seyrinin fıkirsizliğini ve dağınıklığını akademik bir üslupla hafifletir. Yüksek eğitimin öğretim, araştırma ve toplum kalkınmasına hizmet ölçülerine göre değerlendirilmesi gerektiğini söylerken¹⁹ öğretim sorununun “yüksek eğitimin neden yüksek öğretim, yüksek öğretimde ne öğretilmeli, nasıl öğretilmeli, nasıl değerlendirmeli, nasıl geliştirmeli gibi sorunlara bağıntılı ve etkin yolda cevap vermesi gerekir” der (s. 182). Ardından Türkiye’de yeni üniversite ve fakültelerin hangi ölçülere göre kurulması gerektiği üzerinde durur. Ağırlıklı olarak genel eğitimde programlama ve politika geliştirme alanına ilgi duyan Varış’ın çalışmaları, üniversite ve yüksek öğretim hakkında kapsamlı bir inceleme içermez (mesela Türkiye’deki yüksek öğretim hakkında Osman Okyar kadar

19 Varış, şu makalesinde de üniversitenin yeni fonksiyonları üzerinde durur ve üniversiteyle ilgili görüşlerinin bir özetini verir (“Üniversitenin Değişen Fonksiyonu ve Bir Kaç Sorun”, *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, s. 345-60).

dahi doyurucu bir tasvir sunmaz), ancak ele alınan dönemde yazılan diğer eserlerin çoğunun aksine kaynakları ve konuları ele alma tarzı itibariyle akademik açıdan daha niteliklidir.

Üniversite Kütüphaneleri

Üniversitelerin kütüphanesiz olarak kurulması, herhalde, her yönden orta boy (güdük veya geri dememek için bulabildiğim “yansız akademik” niteleme) kalması istenilen bir ülkenin seçkin icatlarından biri olsa gerektir. Bu husus, üniversitenin ve bilimin ne olduğu konusunda zihinlerdeki müphemliği yahut sathîliği en iyi yansıtan örneklerden biridir. Bunun, lafızcı-pozitivist avamın “bilgi ve kültür aktarımı”nı küçümseyen, kütüphaneyi, “kutsal mekân” laboratuvar gibi deney ve gözleme dayalı bilgi üretimine elverişli görmeyen bakış açısının ürünü mü yoksa başka esbaba mı dayalı olduğu merak konusudur.

Ele alınan dönemde üniversite kütüphaneleri konusunda da bir farkındalığın ve buna dayalı bir talebin geliştiği görülür. Yaşar Karayalçın'ın yukarıda işaret edilen kitabının ve kanun taslağının yanı sıra özellikle Ege Üniversitesi'nde bu konuya ilgi gösterildiği görülmektedir: Yabancı yazarlardan konuyla ilgili bazı makaleler tercüme edilmiştir: Elizabeth M. Moys'un kitapçık olarak basılan on beş sayfalık makalesi, “Yeni Üniversite Kütüphaneleri Kurmanın Ortaya Koyduğu Problemler” (trc. Kemalettin Özerdem, İzmir: Ege Üniversitesi, 1967); Rudolf Juchhoff'un yine bir kitapçık olarak basılan otuz dört sayfalık “Üniversite Kütüphaneleri” (Almanca'dan çev. Meral Şenöz, İzmir: Ege Üniversitesi, 1968) adlı çalışması buna örnek verilebilir. Ayrıca Osman Tekin Aybaş da “Ege Üniversitesi'ndeki Kütüphanelerin Durumu ve Türkiye'de Geleceğin Üniversite Kütüphanelerine Tutacağı Işık” (Ankara 1976) adlı küçük (37 sayfa) bir çalışma yapmıştır. Osman Tekin Aybaş ise Türkiye'deki üniversite kütüphanelerine dair yazdığı bir makalede ODTÜ, Boğaziçi ve Hacettepe üniversitelerinde kurulan merkezî kütüphaneleri örnek göstererek daha verimli kütüphaneler kurulması yönünde görüş belirtmektedir.²⁰

Üniversite kütüphaneleri konusunda bu dönemde bir başka tercüme eser de Ankara Üniversitesi tarafından yayımlanmıştır: Carl Milton White, *Modern Kütüphaneciliğin Esasları: Birleşik Amerika Devletleri, İngiltere, Batı Almanya ve Danimarka'da Kütüphanecilik Nazariye ve Tatbikatının Özeti* (Ankara 1961).

²⁰ Aybaş, “Türkiye Üniversite Kütüphaneleri Hakkında Rapor”, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, s. 259-72.

Kadın doğumcu Tevfik Remzi Kazancıgil de *Üniversitemiz* (İstanbul 1956) adlı gazete makalelerini topladığı eserinde “mazide kalan ilmi temsil eden en aşağı bir milyon cildlik bir kütüphane” talebinde bulunuyordu (s. 12). Kazancıgil, klasik ve statik bilgiyi temsil eden lise azmanı üniversitelere karşı, “üniversitemizin kriteriumunu” şöyle ifade etmekteydi: “Bütün dünyada ilim müessese ve kütüphaneleri mahvolrsa Türkiye’deki üniversiteler, insanlığın bütün tekamülünün yekununu ve hülasasını, yani ilim ve tekniği tam manasıyla temsil edecek bir seviye ve kudrette olmalıdır” (s. 12). Böyle olmayanlar hakiki üniversite sayılmayacaktır! Kazancıgil’in hem üniversite hem de kütüphanelerle ilgili bu “kriterium”larını neye göre belirlediği bir tarafa, herhangi bir devlet üniversitesinde bir milyon kitaplık bir kütüphane günümüzde de söz konusu değildir (e-kitapları saymayalım!). Kazancıgil’in küçük derlemesinde ilk defa üniversite hakkında üç dilden eserleri içeren küçük bir bibliyografyanın yer aldığı da görülmektedir (Türkçe, Almanca, Fransızca; öte yandan İngilizce eser yok; s. 29-31).

İlmî Toplantılar

Yukarıda künyesi verilenler dışında burada üç ilmî toplantının ürünlerinden söz edilecektir. Bunlardan ilki 1960 ihtilalinin akabinde üniversite reformunun tekrar konuşulduğu dönemlerde, ODTÜ İdarî İlimler Fakültesi tarafından 1961-2 öğretim yılında üniversite yönetimine dair düzenlenen sempozyumdur. Üniversiteye dair ilk toplantılardan biri olan bu sempozyuma sunulan tebliğlerden yapılan bir seçme *Studies in University Government and Administration* adıyla düzenleyici fakültenin ilk yayını olarak yayımlanmıştır (1962). Eserde editör C. H. Dodd’un önsözü dışında, Türkiye, ABD, İngiltere, Fransa ve Hollanda’daki üniversitelerin yönetimine dair yedi makale yer almaktadır.

Cem’i Demiroğlu’nun önsözüyle yayımlanan *Üniversite Eğitim ve Yönetim Sorunları* (İstanbul 1977), 1975 yılında sınırlı sayıda üniversiteden hocanın katılımıyla düzenlenen tartışmalı bir toplantının özetlerinden oluşmaktadır. Bu toplantıda konuşanlar ağırlıklı olarak Cerrahpaşa Tıp Fakültesi’nin hocaları, bunun yanı sıra İstanbul Üniversitesi’nin diğer bazı fakültelerinden, Ankara Üniversitesi ve Boğaziçi Üniversitesi’nden birkaç akademisyen ile iki eski Millî Eğitim bakanıydı. Oturum başlıkları, “Üniversiteleri İlgilendiren Kanunlarla Yönetmeliklerin Eğitim ve Yönetime Etkisi”, “Üniversite Organlarının Eğitim ve Yönetime Etkisi” ve “Tıp Fakültelerinde Eğitim ve Yönetim Sorunları” şeklindedir.

Konuyla ilgili bir başka ilmi toplantı 1979 yılına aittir: *Üniversite Yönetiminin Uluslararası Sorunları Sempozyumu (19-21 Mart 1979)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1979. Bu sempozyum bildirimleri arasında Türkiye'nin yanı sıra ABD, SSCB, Polonya, İsrail, Nijerya, Kanada gibi farklı ülkelerdeki üniversite yönetim sorunları üzerine bildiriler bulunduğu gibi Boğaziçi Üniversitesi ve ODTÜ hakkında da birer tebliğ bulunmaktadır.

Tercüme Eserler

Telif eserin bulunmadığı yerde tercüme eserlerle alandaki boşluk doldurulabilir. Önceki dönemde konuyla ilgili tercüme ihtiyacı duyulmaması hali bu dönemde de çok fazla değişiklik göstermemiştir. Makale düzeyinde daha fazla olmakla birlikte kitap olarak birkaç eser dışında, yabancı dilden yüksek öğretim yahut üniversite başlıklı veya konulu tercüme yok gibidir. Burada konuyla ilgili tespit edebildiğimiz çalışmaları vereceğiz, ki bunlardan dördü yine rapordur:

James W. Brown ve James W. Thornton'un *College Teaching: Perspectives and Guidelines*, (New York, 1963) adlı, Amerikan yüksek öğretimini özellikle kolejleri (college) ve eğitici eğitimini merkeze alarak anlatan eseri *Yüksek Öğretim* adıyla Türkçeye çevrilmiştir (Ankara: M.E.B., 1965). Daha önce çevrilen küçük kitapçık türü eserler sayılmazsa, bu eser, sadece ABD yüksek öğretimine değil, aynı zamanda Batılı bir ülkenin yüksek öğretimine dair tercüme edilen ilk müstakil eser durumundadır (tespit edebildiğim kadarıyla öncesinde telif veya tercüme olarak bir ülke yüksek öğretimine tahsis edilmiş Türkçe bir kitap bulunmamaktadır). Eserin ilk kısmı ABD'de yüksek öğretimin yapısı, tarihi, programı, kolej öğreticisi ve öğrencisi hakkındadır; ikinci kısmında ise öğretim faaliyetinde rehberlik edecek ilkeler üzerinde durulmaktadır.²¹

Alman Üniversiteleri Hakkında Bilim Kurulunun Tavsiyeleri (İstanbul 1966), söz konusu dönemde konuyla ilgili Türkçeye yapılan tercümeleden biridir. Alman Bilim Kurulu'nun 1960 tarihli raporunun tavsiyelerle ilgili ilk kısmının tercümesinden oluşmaktadır. Mütercim, Türkiye'de ve Almanya'da yüksek öğretimle ilgili sorunların benzerliği ve ayrıca Almanya'da öğrenim görececek öğrencilere faydalı olma amacıyla bu raporu çevirdiğini söylemektedir. Her iki ülkede de öğrenci sayısının artışına karşın üniversite ve hoca

²¹ Amerikan üniversiteleri hakkında bundan kısa bir süre sonra yayımlanmış bir başka çalışma için bk. M. Sıtkı Bilmen, *Amerika Birleşik Devletleri Resmî ve Özel Yüksek Öğretim Kurumlarının Değerlendirilişi*, İstanbul: M.E.B., 1968.

sayısının azlığı sebebiyle yüksek öğretimde bir genişleme ihtiyacı bulunmaktadır (s. IV). Raporda Alman üniversitelerinin tarihi ve 1960 yılı itibariyle mevcut durumu, bilim kurulunun tavsiyeleri ve bu tavsiyelerin gerçekleştirilmesinin maliyeti yer almaktadır.

Tercüme edilen bir başka rapor, UNESCO ve Milletlerarası Üniversiteler Derneği tarafından hazırlanan iki ciltlik eserin ilk cildir. Amerikalı eğitim yöneticisi Frank Bowles tarafından hazırlanan ve dünyada üniversiteye öğrenci kabul usulleri ve konuyla ilgili problemlere dair genel bir giriş mahiyetinde olan ilk cilt, *Access to Higher Education – The Report of the International Study of University Admissions* (Paris, 1963) adıyla yayımlanmış, Türkçeye de *Yüksek Öğrenime Giriş Cilt I* adıyla çevrilmiştir (üst başlıkta *Üniversiteye Öğrenci Kayıt Kabul Usulleri Hakkında Milletlerarası İnceleme* ifadesi bulunmaktadır; İstanbul: M.E.B., 1967). Eserin çeşitli ülkelerde yüksek öğrenime dair incelemelerden oluşan ikinci cildi ise tercüme edilmemiştir. Eser, Milletlerarası Üniversiteler Derneği başkanı Konstantin Züreyk'in²² önsözüyle birlikte basılmıştır. Çalışma, tüm dünyada artan nüfus ve ekonominin ihtiyaçlarıyla da irtibatlı olarak muazzam boyutlara ulaşan yüksek öğrenim talebini karşılayamayan üniversitelerin öğrenci seçme ve kabul usullerinde -eğitim kalitesini ve bölümler arası dengeyi gözeterek- ıslaha gidilmesi amacıyla yürütülmüştür.

Belçikalı sosyolog, eğitimci, eğitim bakanı ve sosyalist siyasetçi Henri Janné'nin *Üniversite ve Çağdaş Toplumun İhtiyaçları* (trc. Bedri Karafakıoğlu, İstanbul: Uluslararası Üniversiteler Birliği Yayınları,²³ 1973, 114 sayfa)²⁴ adlı raporu da bu dönemde çevrilen diğer bir eserdir. Uluslararası Üniversiteler Birliği Başkanı Konstantin Züreyk'in takdimi ve Kanada Windsor Üniversitesi Başkanı J.F. Leddy'nin müzakeresi ile birlikte yayımlanan raporda Janne,

Eski Yunan ve Roma'nın felsefi öğretim ve araştırma kuruluşlarının mirasçısı olarak üniversiteler, Hıristiyan Batı'da ve İslam Doğu'da genel dinî örgütlenmeler içinde, özel biçimlerle yer aldılar. İlk aşamada ve zaman içinde kesintisiz olmayarak, fakat “boşluktan geçmelerle” üniversiteler kendilerini teorik bilgilerin (orta çağın “Studium generale”sini) bir bütün

22 Bk. Hilal Görgün, “Züreyk, Kostantin”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/zureyk-kostantin> (18.11.2020).

23 Yukarıda verilen Bowles'in eseri ile Janné'nin eserini yayımlayan kurum aynı olmakla birlikte adları farklı şekillerde tercüme edilmiş olup bunlar değişikliğe gidilmeden yayında yazıldığı şekliyle aktarılmıştır.

24 Eserin Fransızca ve İngilizce adları şöyledir: *L'université et les besoins de la société contemporaine; The University and the Needs of Contemporary Society*, Paris: Association internationale des universités, 1970.

olarak ele almak suretile, öğretimine, açıklamasına ve korunmasına hasretteler (s. 5)²⁵

diyerek -geniş anlamda kullandığı- üniversite kurumunun sürekliliğini vurgulamakta, mahiyetine dair kısa bir değerlendirme yapmakta, ardından beş üniversite anlayışını (Fransız/Napolyon, İngiliz, Alman, Amerikan, Sovyet) kısaca ele almaktadır; ilki ve sonuncusu hariç diğer üçünü temsil eden birer düşünürün görüşlerine de değinmektedir (s. 6-15). Raporun kalan kısmında kendi döneminde dünyadaki üniversitelerin karşılaştığı sorunlar, üniversitenin işlevleri arasındaki çatışmalar ve yeni talepler hakkında bilgi vermektedir. Bu rapor Batı’daki farklı üniversite tasavvurları hakkında çok kısa da olsa bilgi vermesi yönüyle temayüz eder.

Bir başka rapor tercümesi ise İngiltere’de Robbins heyetinin 1961-63 arası hazırladığı ana rapora beşinci ek olarak yer verilen *Higher Education in Other Countries* (Londra 1964) başlıklı kısımdır. *Çeşitli Ülkelerde Yüksek Öğretim* (İstanbul: M.E.B., 1969) adıyla tercüme edilen bu çalışmada on ülkedeki (ABD, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, SSCB, Fransa, Federal Almanya, Hollanda, İsviçre, İsveç) yüksek öğretim sistemine dair bilgi ve değerlendirmeler yer almaktadır. Çalışma dünya çapında yüksek öğretim sistemlerine dair idari yönden bilgi sunmakla birlikte, bir rapor olması hasebiyle üniversite tasavvurlarını tartışmamaktadır.

Tercüme çalışmalar içerisinde bir başkası, Hamide Topçuoğlu ve dört asistandan (Mahmut Tezcan, Yahya Akyüz, Mine Göğüş ve İsmail Sandıkçıoğlu) oluşan bir heyet tarafından hazırlanan *Eğitim Sosyolojisi (Kaynak Metinler)* adlı eserdir (Ankara, 1971). Çoğu kısmı yabancı yazarlara ait çeşitli kitap bölümlerinin ve yazıların tercümelerinden oluşan bu eserde özellikle iki yazı yüksek öğretimle ilgilidir: Clark Kerr’in *The Uses of The University* (1963) adlı eserinin özet çevirisi İsmail Sandıkçıoğlu tarafından “Üniversitenin Faydaları” adıyla yapılmıştır (s. 257-284).²⁶ Mine Göğüş de -Belçika asıllı, Londra Üniversitesi Eğitim Enstitüsü’nde görevli, mukayeseli eğitim

25 Bazı tercüme hatalarının bulunduğu bu metnin İngilizce’si şöyledir: “Inherited from ancient Greek and Roman institutions for philosophical research and teaching, universities assumed their specific form in the religious context of the Christian West and the Islamic East. Right away and in an unbroken continuum in time, but with unproductive periods, they devoted themselves to the communication, explanation and teaching of theoretical knowledge (the “studium generale” of the Middle Ages), embracing it as a whole” (*The University*, s. 4).

26 Eserin tamamı Türkçeye farklı bir adla çevrilmiştir: Clark Kerr, *Üniversitenin Kullanımları*, trc. Emrah Saraçoğlu, İstanbul: Küre, 2020.

hocası- Joseph Albert Lauwerys'in -künyesini vermediği bir yazısını- "Yüksek Öğretim" adıyla çevirmişti (s. 211-255).

Bir başka çalışma, Fatma Varış'ın tercüme ettiği ve kendisinin de kitabın yarısı kadar bir bölüm eklediği şu eserdir: Joseph A. Lauwerys, Kenneth Neff, Fatma Varış, *Mukayeseli Eğitim* (Ankara 1979). Lauwerys kendi bölümünde günümüzdeki üniversiteler ve yüksek öğretimdeki krize dair kısa bilgi vermektedir (s. 86-95). Fatma Varış da kendi bölümünde Almanya, ABD, Fransa, İngiltere, Danimarka, İsveç ve SSCB'deki eğitim sistemlerini anlatırken her bir ülkenin yüksek öğretim yapısına dair kısaca bilgi vermektedir.

Bir diğer eser de benzer şekilde yüksek öğretim alanı hakkında da bilgiler veren genel eğitimle ilgili bir çalışmadır: John Francis Cramer-George Stephenson Browne, *Çağdaş Eğitim: Milli Eğitim Sistemleri Üzerinde Mukayeseli Bir İnceleme* (Ankara 1977). Bu eserde de ABD, İngiltere, Fransa, Avustralya, Kanada, SSCB, Batı Almanya, Japonya, Çin ve Hindistan'daki eğitim sistemleri tanıtılırken ilgili ülkenin yükseköğretim ve üniversite sistemi hakkında da kısaca bilgi verilmektedir.

Eğitim Tarihi ve Eğitim Kurumları Tarihine Dair Eserler

Bu dönemde Türkiye'deki eğitim tarihine yönelik bir ilgi artışından söz edilebilir. Burada belirli üniversiteler hakkında yazılmış yahut derlenmiş eserlerden ziyade daha genel eserleri ele alacağız. Osman N. Ergin'in eserinin tekrar basımının yanı sıra yeni telif eserler de vardır. Faik Reşit Unat'ın, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış* (Ankara 1964) adlı çalışması genel bir tasvir sunmaktadır ve eserde yüksek öğretime de kısa bir bölüm ayrılmıştır (s. 49-76). Eserin ilginç yönlerinden biri Türkiye'de eğitim kurumlarının XIX. yüzyıldan beri değişimini şemalarla anlatması (s. 128-29), ayrıca kültür ve bilim alanındaki Batılılaşma'ya dair (1727-1924 arası) bir kronoloji vermesidir (s. 129-56).

Mülkiye tarihine dair kapsamlı bir eser kaleme alan Mücellidoğlu Ali Çankaya, Mülkiye Mektebi ve buradan mezunlara tahsis ettiği eserinin girişinde şöyle bir tespitte bulunmaktadır:

Tanzimat devrinin bütün hareket ve teşebbüslerinde başlıca iki hedef takip edilmiştir. Hedeflerden biri devlet teşkilatını, idare usul ve mekânizmasını yenileştirmek, devlet faaliyetlerini sistemleştirmek olmuştur. 1839'dan sonra yapılan idarî, malî, askerî ıslahat ve buna dair olan kanun ve nizamlar bu maksadı temine gitmiştir. Diğer hedef de yenileşen ve daima yenileşmeye muhtaç olan idare nehci içinde çalışacak, kurulan idare

makinasını maharetle işletecek kudret ve kafalar yaratmak olmuştur. O devrin umumi maarif sahasında yapılan teşebbüsler de hep bu maksada yönelmiştir... (*Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler: 1859-1949*, Ankara 1954, I, 3-4).

Eğitim tarihi ile ilgili bir başka eser, Kahire Üniversitesi’nden Ahmet Çelebi’nin (Şelebi) *Târîhu’t-terbiyyeti’l-İslâmiyye* adlı eserinin *İslam’da Eğitim-Öğretim Tarihi* başlığı ile yapılan tercümesidir (İstanbul 1976). Bu eserde eğitimle ilgili eserler, müellifler ve onların düşünceleri tanıtılmakta ve medresenin tarihi anlatılmaktadır.

İslam eğitim tarihi ile ilgili bir başka önemli çalışma da ağırlıklı olarak Mehmet Dağ’ın telifi olan fakat iki isimle yayımlanan çalışmadır (Mehmet Dağ - Hıfzırrahman Raşit Öymen, *İslam Eğitim Tarihi*, Ankara 1974). Her ikisi de eğitimci olan Öymen kardeşlerden Hıfzırrahman Raşit Öymen, *Doğulu ve Batılı Yönü İle Eğitim Tarihi I* (Ankara 1969) adlı eserinin küçük bir kısmında Almanca kaynaklardan yararlanarak Batı’da üniversitenin gelişimi hakkında bilgi vermiştir (s. 81-102).²⁷

Bu dönemde dikkate değer bir husus da -yukarıda da bazı örnekleri geçtiği üzere- medreselerin birer üniversite olarak nitelendirilmesi ve bazılarında da Avrupadaki üniversitelere model olduğunun vurgulanmasıdır. Aydın Sayılı, henüz 1940’lı yıllarda yayımlanan “Higher Education in Medieval Islam” adlı (*Ankara Üniversitesi Yıllığı*, 2 [1947- 48], s. 30 -71) İngilizce makalesinin devamını getirmemiştir, eserin Türkçe yayımlanması ise yarım asır sonra olmuştur. Ali Himmet Berki’nin, “Selçuklular ve Osmanlılar Devirlerinde İlk İslâm ve Türk Üniversiteleri” (*Diyanet İlmî Dergi*, 10/110-111 [1971], s. 230-35),²⁸ M. C. Şehabeddin Tekindağ’ın, “Türkiye’de Yüksek Öğretimin Geçirdiği Aşamalar ve İstanbul Üniversitesi: Medrese Dönemi” (*Cumhuriyet’in 50. Yılında İstanbul Üniversitesi 1973*, İstanbul 1975, s. 1-54) ve Mehmet Altay Köymen’in “Alparslan Zamanı Selçuklu Kültür Müesseseleri-I Üniversiteler” (*Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 4 [1975], s. 75-125) adlı makalelerinde medrese tarihini anlatırken benzer bir bakış açısına dayandıkları görülür. Esasen İslam âleminde Avrupadaki “üniversite”den daha eski olan yüksek öğretim

²⁷ Onun aynı konuda daha önceki bir yazısı için bk. “Ortaçağın II. Yarısındaki Gelişmeler Üniversiteler ve Şehir Okulları”, *Eğitim Hareketleri*, s. 21-30. Hıfzırrahman’ın kardeşi Münir Raşit Öymen de “Almanya’da Yüksek Öğretim, Üniversiteler ve Yüksek Okullar” (*Eğitim Hareketleri*, s. 28-32) başlıklı bir makale yazmıştır.

²⁸ Ali Himmet Berki’nin bu makaleden önce de “İlk İslam Üniversitesi” (*İslâm*, 1/3, Ankara, Haziran 1956, s. 4-5) ve “Osmanlılarda İlk Üniversite” (*Hilâl*, Ankara, Aralık 1958, s. 5-7) adlı iki kısa yazısı 50’li yıllarda yayımlanmıştır.

kurumlarının üniversite ile aynileştirilerek sunulması XIX. yüzyıl sonlarına kadar gitmektedir.²⁹

Eğitim kurumları tarihiyle ilgili yayınlar kapsamında ele alınabilecek bir grup eser de ansiklopedilerden oluşmaktadır. Söz konusu dönemde yayımlanan veya teşebbüs edilen bütün ansiklopedi çalışmaları yerine burada dört ansiklopediden bahsedilecektir. Bunlar üniversite hakkında kısa bilgi sunmaktadır: Millî Eğitim Bakanlığı'nın yayımladığı *İslam Ansiklopedisi*'nde dârülfünun ve üniversite maddeleri yer almamaktadır. Yine aynı bakanlığın yayımladığı *Türk Ansiklopedisi*'nde ise her iki madde de yer almıştır ("Dârülfünun", Ankara 1964, XII, 320-22; "Üniversite", Ankara 1984, XXXIII, 206-209). İlkinde kısaca kuruluşundan kapatılışına kadar dârülfünunun tarihi hakkında bilgi verilmektedir. Üniversite maddesinde ise daha önce yayımlanan *Meydan-Larousse* maddesini andırır tarzda "Üniversitenin temeli Roma İmparatorluğu döneminde atılmıştır.." denilmektedir (s. 206). Bu anakronik ifadenin ardından kısaca üniversite tarihine değinilmekte ve ağırlıklı olarak Türkiye'deki üniversiteler hakkında bilgi verilmektedir. *Meydan-Larousse Ansiklopedisi*'ndeki üniversite maddesinde (İstanbul 1973, XII, 478-80), "Klasik Yunan'da ve Helen dünyasında çağdaş üniversiteler ayarında kuruluşlar yoktur. Bugünkü üniversitelerin temelini Romalılar atmıştır" denilerek üniversite tarihine ve modern dönemdeki gelişimine dair bilgi verilir. Yukarıdaki iki eserden farklı olarak madde yazarının bulunduğu *Sosyalist Kültür Ansiklopedisi*'nde ise madde başlığı "Üniversiteler" şeklindedir (Ender Kamil Boyacı, "Üniversiteler", İstanbul 1980, VIII, 1256-58). Burada konu tamamen Türkiye'deki üniversitelerin tarihi, mevzuat ve 1960'lı, 1970'li yıllardaki sağ-sol çatışması çerçevesinde anlatılmaktadır.

Üniversiteye Dair Sosyolojik Araştırmalar

1990'lı yıllardan sonra benzerleri bol miktarda görülecek olan yüksek öğretim, üniversite, öğrenciler, yüksek öğrenimle ilgili çeşitli sorunlar üzerine sosyolojik araştırmaların ilk örnekleriyle bu dönemde karşılaşırız. Tabiatıyla söz konusu dönemde üniversite konusunda yazılanların siyasi bir bağlamı vardır. Dolayısıyla üniversiteyi kontrol sorununun temel siyasi çatışmalardan biri olması, üniversite yönetimi, öğrenciler ve üniversite hayatına dair sosyolojik araştırmalardaki artışın arkasında yatan saik veya önemli saiklerden biri olabilir. Konuyla ilgili araştırmalar arasında şunlar sayılabilir:

²⁹ Bu konuda bir haber için bk. "En Eski Dârülfünun Hangisidir", *Mütalaa*, s. 4. Burada Fas'ta X. yüzyılda kurulmuş olan bir kurumdun "dârülfünun" olarak bahsedilmektedir.

1. Nermin Abadan, *Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri: Ankara Yüksek Öğretim Gençliği Üzerinde Bir Araştırma*, Ankara 1961.
2. Özer Ozankaya, *Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri*, Ankara 1966.
3. Hamide Topçuoğlu, *Neleri Öğrenmek İstiyorlar?*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1966.
4. Hasan Tan, *Giriş Sınavlarımız İyi Öğrenci Seçebiliyor mu?*, Ankara 1966.
5. Mualla Öncel – Ahmet G. Kumrulu, *Üniversite Mensupları İle Diğer Kamu Sektörü Görevlilerinin Mali Statüleri Üzerine Bir İnceleme*, Ankara 1967.
6. Hikmet Altuğ v.dğ., *Öğrenci Hareketlerinin Bilimsel Yönden Araştırılması*, İstanbul 1970.
7. Turhan Oğuzkan, *Yurtdışında Çalışan Doktoralı Türkler: Türkiye'den Başka Ükelere Doktoralı Eleman Göçü Üzerine Bir Araştırma*, Ankara: ODTÜ, 1971.
8. Şefik Uysal, *Sosyal Bilimler Öğretimi-Üniversite Lisans Seviyesine İlişkin Sorunlar*, Ankara 1974.
9. İbrahim Ethem Özgüven, *Üniversite Öğrencilerinin Akademik Başarılarını Etkileyen Zihinsel Olmayan Faktörler: Bir Araştırma*, Ankara 1974.
10. Nephân Saran, *Üniversite Gençliği: Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Yapısı İle Öğrenci Hareketlerinin Teorik ve Deneysel Seviyede Açıklanması*, İstanbul 1975.

Netice Yerine

Bu incelemenin neticesinde ilk söylenebilecek husus, 1980 sonrasında günümüze konuyla ilgili yayımlanan çalışmalarla karşılaştırıldığında, başlangıçtan 1980'e kadar üretilen telif ve tercüme eserlerin sayıca çok az ve nitelikçe -genellikle- son derece düşük olduğudur.

İkinci husus, 1950-1980 arası dönemde, yükseköğretim ve üniversite konulu eser yayınında, nicelik olarak 1950 öncesiyle karşılaştırılamayacak bir çoğalma ve tür olarak da değişim söz konusudur. Başlangıçtan 1950'ye kadar olan dönem gerçek anlamıyla bir layihalar, nizamnameler ve kanunlar dönemidir; konuyla ilgili tercüme veya telif bir kitap bulmak zordur. Oysa 1950 sonrasında yeterli ve tatminkar olmasa da çok sayıda ve çeşitli türlerde kitap ve makale yayımlanmıştır.

Üçüncü husus, genel itibariyle Türkiye’de başlangıçtan 1980’li yıllara kadar üniversiteye ve yüksek öğretime dair yazılanlar yukarıda da bahsedildiği üzere, derinlikli bir tefekkür faaliyetinden, dünyadaki örnekleri üzerine herhangi bir kapsamlı araştırma-incelemeden, ilim adamlarının geniş müzakereleriyle ulaşılmış neticelerden oluşmamaktadır. Bu eserler bir yüksek öğretim veya üniversite ufku ve fikri ortaya koymaktan ziyade verili bir yapı üzerine konuşurlar; konunun özüne ve esasına değil de cüz’iyyatına ve zevahirine değinirler; -Türkiye’deki yüksek öğretimin tarihini veya o andaki mevcut durumunu ele alan incelemeler dışında- başka ülkelerden uyarılma, idari sorunları giderme ve çıkar yahut ideoloji çatışmaları kapsamında ele alınabilecek yazılardan oluşurlar. Bir başka ifadeyle başlangıçtan 1980’li yıllara kadar yayımlanan eserler arasında, birinin doğru dürüst bir üniversite fikrine ve dünyada bu işlerin nasıl yapıldığına dair iyi sayılabilecek bir bilgiye sahip olduğunu gösteren bir şey bulunmamaktadır. Çoğu derme çatma olan telif çalışmaları, en iyi ahvalde konunun bir yönünü (çoğunlukla da idari yönünü) ele alan eserlerdir. Yüksek öğretim alanını ve üniversiteyi mahiyeti, tarihi, işlevi, farklı toplumlardaki uygulaması ile inceleyen fikrî-ilmî bir araştırma ufkuyla bunların pek bir alakası bulunmamaktadır.

Üniversite kurulurken, ülkenin diğer ithal kurumlarında da olduğu üzere ağırlıklı olarak Fransız modelini kopyalama, nizamname tercüme etme ve birilerine rapor hazırlatma yoluna başvurulmuştur. Sonra biraz Alman modeli izlenmek istenmiş, daha sonra Amerikan modeli gündeme gelmiştir. Askeri-bürokratik kararlara dayanak olmak üzere rapor ve kanun tasarıları hazırlanması, izlenen temel yol olmuştur. Modernleşme döneminde genelde hemen bütün kurumların, özelde üniversitenin bu durumunu, cep telefonu ithaline benzetebiliriz. Telefonun üretimi, yazılımı, muhtelif programları ve model geliştirilmesiyle hiçbir ilgisi olmayan ithalatçı firma, bir modeli ithal eder, kullanım kılavuzunu tercüme ettirir ve satar. Sonra yeni bir model çıktığında her seferinde aynısını yapar; modeller arası uyumsuzlukları pratik çözümlerle gidermeye çalışır, kullanıcıların sorularını cevaplandırır, ufak tefek tamirat işlerini görür. Daha büyük problemler çıktığında üretici firmadan uzman getirterek görüş alır. Üniversite meselesinde de durum aşağı yukarı böyledir. İncelenen eserlerde de ithal edilen kurumun, toplum yapısına uyup uymayacağı hiç sorgulanmamış, uyumsuzluğun farkına vardığı izlenimi verenler dahi farklı bir şey sunmamış, yönetim ve tadilat işleri konuşulmuş, “müşterilerin ve paydaşların” münferit konulara dair şikâyetleri çözülmeye çalışılmıştır. Yüksek öğretimin ve üniversitenin akademik yönü, bölümlerin hangi esaslara göre kurulması gerektiği, dayandığı

dünya görüşü ve bilgi teorisi, buna dayalı bir ilimler tasnifi, toplumun ihtiyaçları ve talepleri ve bütün bunlara dayalı bir yüksek öğretim ve üniversite tasavvuru ortaya koyan herhangi bir telif veya tercüme eser söz konusu edilmemiştir. Dahası 1980 öncesi dönemde üniversitenin Batı’daki tarihini yeterli düzeyde ele alan bir tane telif veya tercüme eser bile yoktur. Hası-lıkalam, tasavvuru olmayanın tasdiki olmaz; yahut tasavvuru eksik olanın tasdiki de eksik olur.

Eğitimin, özelde de yüksek öğretimin yapısı kurulurken tasavvur aşamasında üç şeyin yapılması beklenirdi: 1. Birden fazla ilim adamından konuyla ilgili birer düşünce eseri ortaya koymaları istenebilirdi. 2. Bu yapılamıyorsa bile dünyadaki farklı uygulamaları araştırarak, ilgili metinleri tercüme edecek bir heyet oluşturularak birkaç yıl çalışmaları istenebilirdi. 1860’larda henüz yolun başındaki Amerikalılar’ın ve Japonlar’ın farklı ülkeleri incelemeleri ve gözlemlenmeleri türünden bir yola hiç başvurulmamıştır. Eğer konu maddi gelişmişlik ve siyasi güç açısından ele alınacaksa, XIX. yüzyılda biri Napolyon savaşlarında diğeri 1870 savaşında iki defa büyük yenilgiye uğramış ve başşehri işgal edilmiş Fransa’nın kurumlarının model alınmaya devam edilmesi açıklanması gereken bir husustur. 3. Yukarıdaki iki adımın akabinde ilim adamları ve yöneticiler konuyu etraflıca müzakere edebilirlerdi. Burada farklı görüşlerin ortaya çıkması ve neticede birinin tercih edilmesi kaçınılmaz olurdu, ancak sağlıklı bir şekilde yürütülecek istişare ve müzakerelerin akliselime dayalı çözümler üretilmesine büyük katkısı olurdu. Esasen zaman kısıtı olmamasına, arada on yılları bulan büyük süreler olmasına rağmen, ciddi araştırmalar yapılması ve konunun müzakere edilmesi söz konusu olmamış, büyük savaşlar esnasında veya akabinde yahut askeri darbelerin sonrasında -çoğunlukla da tepeden inme kararlarla- hızla bir şeyler yapılip sonra uzun bir atalet dönemine girilmesi âdet olmuştur.

Her ne kadar Türkiye’ye üniversitenin gelişi ve akabindeki gelişimi, tabii bir seyirle olmadığı için Batılı ülkelere göre çok daha sorunlu olsa da, onun hakkında bitip tükenmeyen tartışmalar bize has bir durum değildir. Fakat Batılı ülkelerden farklılık gösteren ve temelde yatan sorun, yüksek öğretim alanına dair felsefi temelleriyle birlikte üzerinde düşünülmüş, bu toplumun kimliğine ve ihtiyaçlarına uyan, sömürge kültürünü dayatmayan, vüsatlı bir kavrayışın ve bir üniversite fikrinin bulunmamasıdır; bu da zihniyet ve siyasi yapıyla ilgilidir.

Bibliyografya

- 1968 Yılı Öğrenci Hareketleri (Dünyada ve Türkiye’de) – Symposium, Ankara: A.Ü. Eğitim Fakültesi, 1969.
- Abadan, Nermin, *Üniversite Öğrencilerinin Serbest Zaman Faaliyetleri: Ankara Yüksek Öğrenim Gençliği Üzerinde Bir Araştırma*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, 1961.
- Âkil Muhtar [Özden], *Dârülfünun Hakkında Bazı Mülahazât*, İstanbul: Matbaa-i Ahmet İhsan, 1340 (1924).
- Âkil Muhtar Özden, *Fatih Devri İstanbul ve Pariste Tıp Tahsili: Sonradan Niçin Geri Kaldık?*, İstanbul y.y., 1944.
- Alman Üniversiteleri Hakkında Bilim Kurulunun Tavsiyeleri*, çev. Ekrem Göksu, İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Teknik Haberleşme Merkezi, 1966.
- Altuğ, Hikmet v.dğr., *Öğrenci Hareketlerinin Bilimsel Yönden Araştırılması*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1970.
- Aslan, Asım, *Üniversitelinin Sorunları*, Ankara: San Matbaası, 1969 (Asım Arslan, *Üniversite Gençliğinin Sorunları ve Çözüm Önerileri (Üniversite Adaylarına ve Üniversitelilere Rehber)*, Ankara: Dost Dağıtım, 2007).
- Ayas, Nevzad, *Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitimi, Kuruluşlar ve Tarihçeler*, Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1948.
- Aybaşı, Osman Tekin, *Ege Üniversitesi’ndeki Kütüphanelerin Durumu ve Türkiye’de Geleceğin Üniversite Kütüphanelerine Tutacağı Işık*, Ankara: TÜBİTAK, 1976.
- Aybaşı, Osman Tekin, “Türkiye Üniversite Kütüphaneleri Hakkında Rapor”, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, Ankara, 24/4 (1975): 259-272.
- Berki, Ali Himmet, “Selçuklular ve Osmanlılar Devirlerinde İlk İslâm ve Türk Üniversiteleri”, *Diyanet İlmî Dergi*, 10/110-111 (1971): 230-235.
- Bilsel, Mehmet Cemil, *İstanbul Üniversitesi Tarihi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1943.
- Bowles, Frank, *Access to Higher Education vol. 1*, Paris: UNESCO and the International Association of Universities, 1963 = *Üniversiteye Öğrenci Kayıt Kabul Usulleri Hakkında Milletlerarası İnceleme / Yüksek Öğrenime Giriş Cilt I*, trc. Necmi Z. Sarı, İstanbul: M.E.B. Talim ve Terbiye Dairesi, 1967.
- Boyacı, Ender Kamil, “Üniversiteler”, *Sosyalist Kültür Ansiklopedisi*, İstanbul: May Yayınları, 1980, VIII, 1256-1268.
- Brown, James W. - James W. Thornton, *College Teaching: Perspectives and Guidelines*, New York: McGraw-Hill, 1963 = *Yüksek Öğretim*, trc. A. Ferhan Oğuzkan, Ahmet Akgün, Şefik Uysal, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1965.
- Candemir, Murat, “Maarif Nazırı Emrullah Efendi Döneminde Hazırlanan Darülfünun Yönetimi ile İlgili Bir Nizamname Layihası (1912)”, *Tarih Dergisi* (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi), 44 (2006): 143-168.
- Cramer, John Francis - George Stephenson Browne, *Çağdaş Eğitim: Milli Eğitim Sistemleri Üzerinde Mukayeseli Bir İnceleme*, çev. A. Ferhan Oğuzkan, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1977.

- Çelebi (Şelebi), Ahmet, *Târîhu't-terbiyeti'l-İslâmiyye*, Kahire: Dârü'l-Keşşâf, 1954 = *İslâm'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, trc. Ali Yardım, İstanbul: Damla Yayınevi, 1976.
- Çeşitli Ülkelerde Yüksek Öğretim, haz. Lord Robbins Başkanlığındaki Yüksek Öğretim Komitesi, trc. A. Ferhan Oğuzkan – Turhan Oğuzkan, İstanbul: M.E.B., 1969.
- Dağ, Mehmet - Hıfzırrahman Raşit Öymen, *İslam Eğitim Tarihi*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1974.
- “Darülfünun”, *Türk Ansiklopedisi*, Ankara: M.E.B., 1964, XII, 320-322.
- “Dârülfünûn-ı İslâmî”, *Sebilürreşâd*, 11/276 (26 Muharrem 1332 [Rumi: 12 Kânunievvel 1329): 247-248.
- Demokratik Üniversite Yolunda II*, y.y.: Zafer Matbaası, 1977.
- Diehl, Charles, “Yeni Temayüller = Amerika Darülfünun ve Müzeleri”, trc. Vahit, *Hayat Mecmuası*, Ankara, 6/137 (1929): 4-6.
- Doğu Üniversitesi Muhtırası III*, Elazığ: Turan Basımevi, 1953.
- Dölen, Emre, “Müderres Dr. Âkil Muhtar Bey'in 'Darülfünunumuz Hakkında Bazı Mülâhazât' Adlı Risalesi”, *Osmanlı Bilimi Araştırmaları*, V/1 (2003): 69-88.
- Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi*, ed. Ernst E. Hirsch, I-II, Ankara: Ankara Üniversitesi, 1950.
- Dünyada ve Türkiye'de Öğrenci Hareketleri – Üniversite Sorunu*, Ankara: Milliyetçi Türk Kadınları Derneği Yayınları, 1968.
- Eğitim Sosyolojisi (Kaynak Metinler)*, haz. Hamide Topçuoğlu ve diğerleri, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 1971.
- Emrullah Efendi (Maarif Nazırı Emrullah), *Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin 1327 Senesi Dördüncü Kongresinde Tanzim Olunan Siyasî Programa Dair İzahname*, Konstantiniyye: Matbaa-i Hayriyye, 1330.
- “En Eski Dârülfünûn Hangisidir”, *Mütâlaa*, 1/31 (28 Ramazan 1314/ Rumi: 18 Şubat 1312/ miladi: 2 Mart 1897): 4.
- Erçikan, Celal, *Batı Zihniyeti ve Üniversite*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği, 1967.
- Erçikan, Celal, *Üniversite ve Biz*, İstanbul: Cemal Azmi Matbaası, 1959; İstanbul: Asistanlar Birliği, [1963?].
- Ergin, Osman Nuri, *Türkiye Maarif Tarihi*, I-V, İstanbul 1939-43; İstanbul: Eser Matbaası, 1977.
- Eşref Edip, “Dârülfünûn-ı İslâmî”, *Sebilürreşâd*, 11/276 (12 Kanunievvel 1329): 247-248.
- Fairbairn, Ann, *Üniversite*, çev. Aziz Üstel, İstanbul: Hürriyet, 1974.
- Goodsell, F. F., *Amerika Darülfünunlarının Halk Dershaneleri*, İstanbul: Selamet Matbaası, 1928.
- Gündüz, Mustafa, “Türkiye'de Yükseköğretimin Gelişimi”, *Kronolojik ve Tematik Türk Eğitim Tarihi*, ed. Mustafa Gündüz, İstanbul: İdeal Kültür Yayıncılık, 2018.
- Gündüz, Mustafa, *Eğitimci Yönüyle Ahmed Cevdet Paşa*, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2012.
- Güner, Fuad Hikmet, *Üniversite Dâvâsı ve Kültür Şarlatanlığı*, Adana: Türksözü Basımevi, 1951.

- Hacıeminoğlu, Necmettin, *Milliyetçi Eğitim Sistemi*, Ankara: Töre-Devlet, 1977.
- Hatibzade Ahmed Vasfi, “Dârülfünûn-ı Osmânî”, *Sebilürreşâd*, 10/246 (23 Cemâziyelâhir 1331/ Rumi: 16 Mayıs 1329): 196-200.
- Hirsch, Ernst E., *Üniversite Kavramı ve Türkiye’deki Gelişimi: İstanbul Üniversitesi Tarafından Verilen Fahri Doktora Ünvanı Nedeniyle 22 Mayıs 1979’da Düzenlenen Törende Yapılan Konuşma*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1979.
- İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Darülfünun: Osmanlı’da Kültürel Modernleşmenin Odağı*, haz. Hümeysra Zerdecî, I-II, İstanbul: IRCICA, 2010.
- “İngiltere Darülfünunları”, *Ma’lûmât*, 1/10 (20 Şevval 1311/14 Nisan 1310/26 Nisan 1894): 78-79.
- “İslâm Dârülfünûnu”, *Sırat-ı Müstakim [Sebilürreşâd]*, 6/143 (4 Cemâziyelâhir 1326/19 Mayıs 1327/4 Temmuz 1908): 208.
- İsmail Hakkı [Baltacıoğlu], *Talim ve Terbiyede İnkılâp*, İstanbul: y.y., 1328 [1910].
- İsmail Hakkı [Baltacıoğlu], *Terbiye: Maarif Teşkilatı, Mektep, Usul, Darülfünun, İktisat, İlim ve Sanat Harsi, Müşterek Terbiye, Terbiyeciler*, İstanbul: Semih Lütfi Sühulet Kütüphanesi, 1932.
- Janne, Henri, *The University and the Needs of Contemporary Society*, Paris: Association internationale des universités, 1970 = *Üniversite ve Çağdaş Toplumun İhtiyaçları*, trc. Bedri Karafakıoğlu, İstanbul: Uluslararası Üniversiteler Birliği Yayınları, 1973.
- Juchhoff, Rudolf, “Üniversite Kütüphaneleri”, Almanca’dan çev. Meral Şenöz, İzmir: Ege Üniversitesi, 1968.
- Karaoğlu, Yılmaz, *Türkiye’de Komünist Strateji ve Üniversite Hadiseleri*, İstanbul: Mücadele Birliği İstanbul Sancağı, 1968; Niğde: Tuğrul Matbaası, 1969.
- Karayalçın, Yaşar, “Üniversitelerin İdare ve Murakabesi: Mukayeseli Bir İnceleme”, *Ord. Prof. Dr. Ernst E. Hirsch’e Armağan*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1964, s. 581-694 (ayrı basım: Ankara: y.y., 1964).
- Karayalçın, Yaşar, *Meseleler ve Görüşler: Kültür - Eğitim - Üniversite - Siyaset - Hukuk*, Ankara: Ajans-Türk Matbaası, 1965.
- Karayalçın, Yaşar, *Meseleler ve Görüşler II: Eğitim - Üniversite - Hukuk*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1972.
- Karayalçın, Yaşar, *Meseleler ve Görüşler III (1972-1983): Kültür-Eğitim-Üniversite-Ekonomi-Hukuk*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1983.
- Karayalçın, Yaşar, *Üniversite ve İhtisas Kütüphaneleri İle Üniversite Kütüphaneciliği Hakkında Kanun Projesi*, Ankara: Ajans-Türk Matbaası, 1964.
- Kazancıgil, Tefkik Remzi, *Üniversitelerimiz*, İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1956.
- Kenan, Seyfi, “Üniversite”, *DİA: TDV İslam Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/universite> (12.11.2020).
- Kısakürek, Mehmet A., *Türkiye Yüksek Öğretim Bibliyografyası 1933-1971*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 1972.
- Korkut, Hasan, *Osmanlı Elçileri Gözüyle Avrupa*, İstanbul: Gökkuşbu, 2007.

- Köprülüzade Mehmed Fuad, "Akademi Meselesi", *Hayat Mecmuası*, 2/45 (6 Teşrinievvel 1927): 361-362.
- Köprülüzade Mehmed Fuad, "Dârülfünûn ve Millî Terbiye", *İctihad*, 18/151 (10 Şubat 1923): 3129-3130.
- Köprülüzade Mehmed Fuad, "İlim Hareketleri: Dârülfünûn'un Vazifeleri", *Hayat Mecmuası*, 2/28 (9 Haziran 1927): 23.
- Köymen, Mehmet Altay, "Alparslan Zamanı Selçuklu Kültür Müesseseleri-I Üniversiteler", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 4 (1975): 75-125.
- Kütükoğlu, Mübahat S., "Dârü'l-Hilâfeti'l-Aliyye Medresesi", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/darul-hilafetil-aliyye-medresesi> (12.11.2020).
- Lauwerys, Joseph A. - Kenneth Neff - Fatma Varış, *Mukayeseli Eğitim*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 1979.
- Lavissey, Ernest, "Alman Darülfünunlarının Millî Vazifesi", trc. Ahmed Refik [Altınay], *Hayat Mecmuası*, 5/124 (11 Nisan 1929): 384-385; 5/126 (25 Nisan 1929): 429-430.
- Lütfi Fikri [Tozan], "Dârülfünûn Haricindeki İlmî Müesseseler", *Bilgi Mecmuası*, 2/7 (1330 [1914]): 704-716.
- Lütfi Fikri [Tozan], "Paris Dârülfünûnu (Sorbon)", *Bilgi Mecmuası*, 1/4 (1329 [1914]): 398-417.
- Lütfi Fikri [Tozan], "Paris Dârülfünûnu (Sorbon): Tıp Fakültesi", *Bilgi Mecmuası*, 1/5 (1329 [1914]): 478-489.
- Lütfi Fikri [Tozan], "Paris Dârülfünûnu (Sorbon): Mûteallim Hayatı; Dârülfünûn Haricindeki İlmî Müesseseler", *Bilgi Mecmuası*, 1/6 (1330 [1914]): 553-569.
- Malche, Albert, *İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor*, İstanbul: Maarif Vekillîği, 1939.
- Mehmet Ali Aynî, "Osmanlı Darülfünûnu", *Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası*, 1/1 (1332 [1916]): 5-10.
- Mehmet Ali Aynî, *Darülfünun Tarihi*, İstanbul 1927; haz. Aykut Kazancıgil, İstanbul: Kitabevi, 2007.
- Meray, Seha L., "Üniversite Kavramları ve Modelleri", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 26/1 (1971): 13-66.
- Meray, Seha L., "Üniversitede Yüzeğe Çıkan Bunalım", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 23/2 (1968): 285-302.
- Meray, Seha L. - F. M. Cornford, *Üniversite Sorunları; Microcosmographia Academica - Bir Genç Üniversite Politikacısına Kılavuz ve Üniversite Sorunları*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1969; İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2003.
- Mihçioğlu, Cemal, *Üniversiteye Giriş ve Liselerimiz*, Ankara: Ankara Üniversitesi, 1969.
- Mihçioğlu, Cemal, *Üniversiteye Girişin Yeniden Düzenlenmesi: Bugünkü Durumlar ve Öneriler*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 1974.
- Milletler Mücadelesi ve Üniversite*, Ankara[?]: Ülkü Ocaklar Birliği, 1971.
- Moys, Elizabeth M., *Yeni Üniversite Kütüphaneleri Kurmanın Ortaya Koyduğu Problemler*, trc. Kemalettin Özerdem, İzmir: Ege Üniversitesi, 1967.

- Mücellidoğlu, Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler: 1859-1949*, Ankara: Örnek Matbaası, 1954.
- Nafı Atuf [Kansu], *Türkiye Maarif Tarihi Hakkında Bir Deneme*, I-II, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi- Milliyet Matbaası, 1930-32.
- Neden Üniversite, Neden Urfaya, Neden Harran*, Şanlıurfa: Urfa Harran Üniversitesi Kurma Derneği, 1960[?].
- Okyar, Osman, "Universities in Turkey", *Minerva*, 6/2 (1968): 213-243.
- Olgun, Kenan, "II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı Basımında Bir Eğitim Kurumu Olarak Darülfünun (1908-1912)", *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 2 (2002): 185-203.
- Osmanlı Eğitim Mirası: Klasik ve Modern Dönem Üzerine Makaleler*, haz. Mustafa Gündüz, Ankara: Doğu Batı Yayınları, 2013.
- Oğuzkan, Turhan, *Yurtdışında Çalışan Doktorlu Türkler: Türkiye'den Başka Ülkelere Doktorlu Eleman Göçü Üzerine Bir Araştırma*, Ankara: ODTÜ, 1971.
- Ozankaya, Özer, *Üniversite Öğrencilerinin Siyasal Yönelimleri*, Ankara: Ankara Üniversitesi, 1966.
- Öğder, Mehmet, *Üniversitelerden Soruyoruz, Üniversitelerdeki Geri ve İnhisarçı Zihniyet Niçin Devam Ediyor?*, İstanbul: Duygu Matbaası, 1947.
- Öncel, Mualla - Ahmet G. Kumrulu, *Üniversite Mensupları İle Diğer Kamu Sektörü Görevlilerinin Mali Statüleri Üzerine Bir İnceleme*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1967.
- Öymen, Hıfızrahman Raşit, *Doğulu ve Batılı Yönü İle Eğitim Tarihi I*, Ankara: Ayyıldız Matbaası, 1969.
- Öymen, Hıfızrahman Raşit, "Ortaçağın II. Yarisındaki Gelişmeler Üniversiteler ve Şehir Okulları", *Eğitim Hareketleri*, 12/140-141 (1966): 21-30.
- Öymen, Münir Raşit, "Almanya'da Yüksek Öğretim, Üniversiteler ve Yüksek Okullar", *Eğitim Hareketleri*, 14/156-157 (1968): 28-32.
- Özcan, Azmi - Hilal Görgün, "Dârülulûm", *DİA*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/darulu-lum> (12.11.2020).
- Özgüven, İbrahim Ethem, *Üniversite Öğrencilerinin Akademik Başarılarını Etkileyen Zihinsel Olmayan Faktörler: Bir Araştırma*, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Basımevi, 1974.
- Özyörük, Mukbil, *1968 Fransız Üniversite Reformu*, Ankara: Ankara Üniversitesi, 1969.
- Payashoğlu, Arif T., *Türk Yükseköğretiminde Bir Yeniliğin Tarihi: Barakadan Kampusa 1954-1964*, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi, 1996.
- San, Coşkun, *Son Yıllarda Alman Üniversitelerinde Öğrenci Hareketleri*, Ankara: Başnur Matbaası, 1969.
- Saran, Nephana, *Üniversite Gençliği: Öğrencilerin Sosyo-Ekonomik Yapısı İle Öğrenci Hareketlerinin Teorik ve Deneysel Seviyede Açıklanması*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1975.
- Sayılı, Aydın, "Higher Education in Medieval Islam", *Ankara Üniversitesi Yıllığı*, 2 (1947-48): 30-71.

- Sevig, Vasfi Raşid, *Üniversite ve Hukuk Fakültesi*, Ankara: Akın Matbaası, 1951.
- Studies in University Government and Administration*, ed. C. H. Dodd, Ankara: ODTÜ, 1962.
- Sultan II. Abdülhamid'in Sadrazamı: [Küçük] Mehmed Sa'îd Paşa'nın Hâtıratı*, haz. Mustafa Gündüz, I-III, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2019
- Şehri, Ufuk, *Üniversitenin İçyüzü*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği, 1968.
- Tan, Hasan, *Giriş Sınavlarımız İyi Öğrenci Seçebiliyor mu?*, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, 1966.
- Tekindağ, M. C. Şehabeddin, "Türkiye'de Yüksek Öğretimin Geçirdiği Aşamalar ve İstanbul Üniversitesi: Medrese Dönemi", *Cumhuriyet'in 50. Yılında İstanbul Üniversitesi 1973*, haz. Sadi İrmak v.dğr., İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1975, s. 1-54.
- Temir, Ahmet, *Milliyet Ülküsü İçinde Bilim ve Eğitim*, Ankara: Orkun Yayınları, 1961.
- Topçu, Nurettin, *Türkiye'nin Maarif Davası*, İstanbul: Milliyetçiler Derneği Neşriyatı, 1960; haz. Ezel Erverdi – İsmail Kara, İstanbul: Dergah Yayınları, 1997 (2016, 20. bs).
- Topçuoğlu, Hamide, *Neleri Öğrenmek İstiyorlar?*, Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi, 1966.
- Turhan, Mümtaz, *Maarifimizin Ana Davaları ve Bazı Hal Çareleri*, İstanbul: İstanbul Matbaası, 1954.
- Turhan, Mümtaz, *Üniversite Problemi*, İstanbul: Yağmur Yayınevi, 1967.
- Türk Toplumunun İhtiyaç Duyduğu Yeni Eğitim Kurumları Üniversite ve Yüksek Okullar*, Ankara: Türkiye Öğretmenler Sendikası Devrimci Eğitim Şurası, 1968.
- Unat, Faik Reşit, *Türkiye Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1964.
- Uysal, Şefik, *Sosyal Bilimler Öğretimi-Üniversite Lisans Seviyesine İlişkin Sorunlar*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 1974.
- Üç Açık Oturum: İlk Öğretim-Öğretimimiz Maarifimizin Bugünkü Durumu Üniversitede Reform Son Üniversite Hadiseleri*, İstanbul: Milli Türk Talebe Birliği, 1968.
- Ülken, Hilmi Ziya, "Batı Üniversitelerinin Gelişmesi, Laiklik ve Fikir Hürlüğü İçin Savaşı", *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3/1-4 (1970): 1-34.
- Ülken, Hilmi Ziya, "Eğitim Krizinin Kökleri ve Üniversiteler", *Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Ankara, 2/1-4 (1969): 1-22.
- Ülken, Hilmi Ziya, "İslam'da Akademiler ve Medreseler", *Eğitim Hareketleri Dergisi*, 7/78 (1961): 12-22.
- "Üniversite", *Meydan-Larousse Ansiklopedisi*, İstanbul: Meydan Yayınevi, 1973, XII, 478-480.
- "Üniversite", *Türk Ansiklopedisi*, Ankara: M.E.B., 1984, XXXIII, 206-209.
- Üniversite Asistanları Sendikasının Üniversite Reformu Hakkındaki Görüşleri*, Ankara: Üniversite Asistanları Sendikası Yayınları, 1968.
- Üniversite Eğitim ve Yönetim Sorunları*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi, 1977.
- Üniversite Kürsülerinde Tedris Hürriyeti*, İstanbul: Hür Fikirleri Yayma Cemiyeti, 1948.

- Üniversite Olayları: İstanbul Üniversitesinin Belgelere Dayanan Açıklaması*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 1969.
- Üniversite Reformu - Türk Aydınları Ocağı'nın Görüşü*, İstanbul: Türk Aydınları Ocağı, 1971.
- Üniversite Yönetiminin Uluslararası Sorunları Sempozyumu (19-21 Mart 1979)*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları, 1979.
- Üniversiteler ve Endüstri: Produktivite Raporu, The Anglo-American Council on Productivity*, trc. Melih R. Sarter, İstanbul: İTÜ Türk Teknik Haberleşme Merkezi, 1953.
- Üniversitemizin Yönetim Sorunları: Türk Devrim Ocakları Genel Merkezi'nin Semineri (25-26 Kasım 1967)*, İstanbul: Türk Devrim Ocakları Genel Merkezi, 1967.
- Ünver, A. Süheyl, *İstanbul Üniversitesi Tarihine Başlangıç: Fatih Külliyesi ve Zamanı İlim Hayatı*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi, 1946.
- Varış, Fatma, "Üniversitenin Değişen Fonksiyonu ve Bir Kaç Sorun", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 7/1 (1974): 345-360.
- Varış, Fatma, *Eğitim Bilimine Giriş*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 1978, 1981.
- Varış, Fatma, *Eğitimde Program Geliştirme "Teori ve Teknikler"*, Ankara: Ankara Eğitim Fakültesi, 1971.
- Varış, Fatma, *Türkiye'de Lisans-Üstü Eğitim "Sosyal Bilimlerde"*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 1973.
- Varış, Fatma, *Türkiye'de Lisans Üstü Eğitim: Pozitif Bilimlerin Temel Uygulamalı Alanlarında*, Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, 1972.
- White, Carl Milton, *Modern Kütüphaneciliğin Esasları: Birleşik Amerika Devletleri, İngiltere, Batı Almanya ve Danimarka'da Kütüphanecilik Nazariye ve Tatbikatının Özeti*, Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları, 1961.
- Yurt ve Üniversite Sorunları*, y. y.: Üniversite Asistanları Sendikası Yayınları, 1970.
- Yüce, Turhan Tufan, *Üniversite ve Özerklik - Üniversite Özerkliği ve Üniversitenin Denetimi Problemi Üzerine Araştırmalar ve Çözüm Yolu Teklifleri*, Erzurum: Tur Yayınevi, 1971.